

letnik IX
številka

1

**jezik
in
slovstvo**

1963/64

Jezik in slovstvo

Letnik IX, številka 1

Ljubljana, 25. novembra 1963

List izhaja od oktobra do maja (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Prvo številko je uredila Marja Boršnik z odborom

Tiska tiskarna ČP »Celjski tisk« v Celju

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,
Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina prve številke

<i>Alfonz Gspan</i> Mirku Ruplu v spomin	1
<i>Mira Medved</i> in <i>Francka Varl</i> Jezikovni pouk v srednji šoli	4
<i>Francè Bernik</i> Pesniški poskusi <i>Fraňa Levca</i>	14
<i>Kajetan Gantar</i> Na sledi za Homerjem	20

Poročila, ocene, zapiski

<i>Marja Boršnik</i> Prispevek k zgodovini organizacije slovenističnega inštituta	26
<i>Viktor Smolej</i> Zvonova bibliografija	31
Izjava uredništva	32

Iz zapisnikov občnega zbora Slavističnega društva ljubljanske podružnice 27. oktobra 1963
v Ljubljani ter prve seje Slavističnega društva v Ljubljani (platnice)

MIRKU RUPLU V SPOMIN

Pripadla mi je bridka naloga, da napišem nekaj besed v počastitev spomina pravkar iz naše srede iztrganega dolgoletnega funkcionarja Slavističnega društva in vidnega člana Društva slovenskih književnikov dr. Mirka Rupla, znanstvenega svetnika in ravnatelja Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, literarnega zgodovinarja, slovničarja, šolnika, organizatorja bibliotečne stroke, publicista in prevajavca.

Je že tako, da nam kar naprej omahujejo v grob kulturni delavci, ko bi nam bili najbolj potrebni. Žalostno je, da se nam kljub podmladku prehitro krči število ljudi, ki bi se z vso zavzetostjo hoteli in mogli v času tako naglih družbenih in tehničnih preobrazb žrtvovati za kulturno delo, ljudi, ki bi se zavedali, da je vsak dan, ko na področju omike ne hodimo vštric z napredkom tehničnih in prirodoslovnih ved, velika škoda za naš harmonični razvoj. Premajhen je krog tistih, ki bi jim bilo noč in dan na umu, da nega naše materinščine, raziskovanje in razlaga naših literarnih pojavov, posebno starejših, vsestranski razmah naših knjižnic in še to in ono niso naši družbi le lepoten dodatek, marveč da je razcvet družbenih ved, umetnosti in prosvete najmanj tako važen eksistenčni postulat našega naroda kakor boj za ustvarjanje gmotnih dobrin. Premajhen je krog takih ljudi, ki bi bili voljni z znanjem in prepričevalno besedo posegati v naše kulturno dogajanje, in še ta krog se usodno zožuje in krči.

Če o kom, potem smemo o pokojnem dr. Ruplu trditi, da je štel vsak dan, skoraj sleherno uro svojega življenja za izgubljeno, če se ni ukvarjal z vprašanji naše kulture v najširšem pomenu besede, če ni razmišljal, pisal ali govoril o že prehojeni poti, o trenutnem položaju ali o nalogah, ki nas še čakajo. Prav to nenehno prenaprezanje duha, ki mu telesna zmogljivost ni bila kos, je bil gotovo povod, da mora vse prezgodaj iz naše srede. Nihče od nas, ki smo bili še pred dobrim tednom z njim kot bibliotekarji in slavisti v Mariboru in Zgornji Radgoni, ni pomislil na to, da bi ga pregovoril, naj rajši opusti zanj prenaporno pot in se zaupa zdravniku. Šele pod pritiskom katastrofalne bolezni se je moral odreči književniški manifestaciji v Mariboru, ki je po nesrečnem naključju postal kraj njegove prezgodnje, nepričakovane smrti.

Izguba Mirka Rupla je še posebno boleča za tistega, ki je poznal njegove načrte in ki ve, kaj vse mu je obležalo v miznici nedokončanega. Kolikokrat ga je bilo slišati, kako si želi odložiti dolžnosti znanstvenega, strokovnega, organizacijskega in administrativnega vodstva naše največje znanstvene biblioteke,

ki jo je imel na skrbi celih sedemnajst let. Štel je mesce in dneve, ko bo z mirno zavestjo, da je svojo nalogo dostojno izpolnil, lahko odložil to zelo odgovorno funkcijo. Toda prihajale so nadenj zmerom nove naloge — recimo — novi bibliotetni zakon, statut knjižnice, reorganizacija sistema nagrajevanja, postavitve centralnega kataloga, organizacija matične službe in še in še. Prelagal je slovo od svoje ustanove od tedna do tedna, od mesca do mesca, dokler se niso nabrala leta. Obetal si je, da bo jesen svojih dni služil le tistemu, za kar se je razvnel v mladosti. Verjel je, da bo zaživel znova, ko bo dovolj zbran za ponoven pretres svojega in tujega raziskovanja ter nam podal zaokroženo podobo našega starejšega slovstva pod širokim vidikom sočasnega evropskega in posebej našega zgodovinskega dogajanja. Pojem počitek kakor da zanj ni obstajal. Spet in spet sta volja in čut dolžnosti do naše skupnosti hotela kljubovati naravi in spet je materija v neenakem boju premagala duha.

Vnemo, ki je prevevala Mirka Rupla kot raziskovalca, popularizatorja in organizatorja, bomo najbolje razumeli, če se spomnimo, da je bil pokojni primorski rojak in da je kot tak še posebno intenzivno spremljal vse naše narodne peripetije od agonije stare Avstrije in amputacije Slovenskega Primorja od našega narodnega telesa, prek upanj in razočaranj v stari Jugoslaviji, do črnih let okupacije, do naše narodne in socialne revolucije, ustanovitve nove republike in do vsestranskega zagona, ki ga poslej doživljamo. Kdor je imel priliko biti z njim v bližjem kontaktu, ve, kako rad je obračal besedo na svoj rojstni Trst, še rajši pa na domači kraj svojih staršev, na Prosek nad Trstom. V nasprotju z uradniškimi otroki, ki se imajo zmerom za nekakšne brezdomce, se je, četudi je bil uradnikov sin, vse življenje čutil zakoreninjenega v našem trdem pa sončnem Primorskem krasu. Tam je ujel v uho barvito ljudsko govorico in ker drugače ni imel priložnosti izraziti ljubezen do nje, je dvakrat prestopil krog svojega siceršnjega javnega udejstvovanja s tem, da je pretil vanjo Goldonijevo in Držičevo dramatično besedilo, ju prežaril s svojim temperamentom in nam dal nepozabne Primorske zdrahe (1954) in Botra Andraža (1941).

Mirko Rupel se je odločil za svoj bodoči poklic že kot srednješolec in to po zaslugi svojega razgibačnega učitelja slovenščine dr. Avgusta Pirjevca. Študij slavistike je med prvo svetovno vojno in neposredno po njej imel za marsikaterega mladega slovenskega izobraženca posebno, namreč narodnoobrambno vsebino. Nasilno izselitev iz Trsta, kjer se je kmalu pokazalo, da za narodno zavedno družino pod imperialistično Italijo ne bo kruha in ne prave vzgoje, mu je Ljubljana odtehtala z možnostjo, da se takoj po maturi vpiše na takrat s tolikšnim naporom spočeto, komaj rojeno, zato tembolj upoštevano univerzo. Bil je med prvimi in najboljšimi učenci velike četvorice naših slavistov profesorjev Nahtigala in Prijatelja, posebno še Ramovša in Kidriča, kot romanist pa profesorja Skoka. Tako se je v visokošolskih letih zagrizel v študij, da je v najkrajšem možnem času — po štirih letih — dosegel najvišjo znanstveno kvalifikacijo, to je, doktorat s področja slovenskega protestantizma, ki mu je ostal zvest prav do zadnjih dni svojega življenja. Že tu je pokazal, da ga enako zanimata jezik in literarna zgodovina. Tudi je že takrat mislil na zaposlitev v univerzitetni knjižnici, toda tam zanj ni bilo prostora. Zato se je odločil za šolniški poklic: triindvajset let je poučeval na naših srednjih šolah, najprej na Trgovski akademiji, po enoletnem študiju v Parizu pa dobrih dvajset let na ljubljanski klasični gimnaziji. Kot vzgojitelj je bil človek reda in ponosen na svoje učence, med katerimi je več vidnih slavistov in književnikov. Takrat je pisal učbenike, iz-

dajal komentirane klasike, sodeloval pri čitankah in opisni slovnici. Čas, ki so ga kolegi uporabljali za oddih, je še zmerom posvečal svojemu nadaljnjemu raziskovanju. Iz njegovega obširnega opusa naj iz te dobe omenim le Slovenske protestantske pisce (1934, v dveh izdajah), Valvasorjevo berilo (1936, 1951²) in izbor iz Janeza Světokriškega (1937), dela, ki je v njih široki javnosti napravil dostopne dragocene spomenike reformacije in baroka.

V letih kulturnega molka mu je bil iz razumljivih razlogov najbližji poglobljen študij Prešerna. Po težko pričakani osvoboditvi je Mirko Rupel spet planil v javno delo, posebno ko se mu je slednjič izpolnila želja priti v našo osrednjo biblioteko. Toda Narodna in univerzitetna knjižnica je bila takrat ne le skoraj dobesedno v razvalinah, marveč je bil usodno zdecimiran njen vodilni kader, na drugi strani pa so jo preplavile nove pridobitve iz Federalnega zbirnega centra. Po nekajmesečni specializaciji v Franciji, Belgiji in Švici je spoznal potrebo po temeljiti reorganizaciji knjižnice in jo s sodelavci v nekaj letih izvedel. Njegov znanstveni interes mu je še posebej nalagal zmerom nove naloge. Eno prvih je videl v sistematičnem dopolnjevanju fonda in to z vidika, da je njegova ustanova najvišja slovenska znanstvena biblioteka, ki mora mimo opravljanja vseh drugih funkcij služiti predvsem domoznastvu in zatrpiti stoletne vrzeli v sloveniki. Najbližje mu je bilo seveda iskanje prvih naših tiskov. Res mu je uspelo napraviti nam dostopno popolno serijo slovenskih in hrvaških protestantik, zbrati reprodukcije vseh ugotovljenih arhivalij in korespondenc naših reformatorjev in še to in ono. V zvezi z Ruplovim bibliotekarskim udejstvom bodi poudarjeno še nekaj. Ne samo raztrgana, marveč popolnoma uničena mreža javnih knjižnic je bila obupna dediščina okupacije posebno v Primorju, a tudi na Gorenjskem in Štajerskem, pravzaprav v vsej Sloveniji. Treba je bilo v marsičem graditi iz temeljev. Zato ni bila nujna le stanovska organizacija, marveč tudi vzgoja novega knjižničarskega kadra za vse tipe bibliotek. Z vsó vnmemo se je lotil organizacije knjižničarskih tečajev in se do zadnjih dni boril za ustanovitev posebne bibliotekarske šole, saj se je zavedal važnosti čim višje strokovne ravni naših knjižničarjev.

Ko smo že pri Ruplovem organizacijskem delu, ne gre prezreti njegovega prizadevanja za Slavistično društvo, ki je bilo ustanovljeno za dvig tako vede same kakor pedagoške službe. Društvo je bilo ustanovljeno daleč pred zadnjo vojno in je kmalu zaradi osebnih trenj, še bolj pa zaradi takratnih razmer zapadlo v mrtvilo. Po nekaj letih popolne nedelavnosti je Rupel zbudil društveno življenje, mu bil več let vodilni funkcionar in krepka opora.

Njegovo znanstveno delo se je po osvoboditvi razvijalo še z večjo intenzivnostjo, o čemer priča skoraj vsaka številka Slavistične revije in toliko drugih objav. Ta dejavnost mu je po smrti profesorja Kidriča odprla pot na univerzo, kjer je bil skoraj dvanajst let honorarni predavatelj za zgodovino starejšega slovenskega slovstva. Potreba ga je vlekla tudi v novejša obdobja in prispeval je marsikaj k boljšemu poznavanju naše romantike in realizma. Od znanstvenih del povojne dobe so gotovo najvažnejše njegove Nove najdbe naših protestantik (1954), žal ne zaključeno Jurčičevo Zbrano delo (od 1946 dalje), dve obširni poglavji v Zgodovini slovenskega slovstva (1956) in njegovo življenjsko delo — monografija o Primožu Trubarju (1962), ki ji je bila prav letos dodeljena Kidričeva nagrada.

Vsaj bežno naj se dotaknem še enega Ruplovega pomembnega dela: skrbi za naš jezik. Teoretično podlago za to udejstvomvanje je dobil razen iz splošnega

študija lingvistike od svojega akademskega učitelja in prijatelja profesorja Ramovša, praktično pa iz proučevanja naše tiskane besede, zlasti del leposlovcev in prevajavcev, pa tudi ob tankem prisluškovanju živi govornici vseh plasti našega naroda. Veliko je pridobil iz razgovorov s pesnikom Župančičem, pa tudi ko je s prijatelji sestavljal slovenske čitanke. Tudi s tega področja nam je zapustil več tehtnih del, ki jim je bil avtor sam (*Slovensko pravorečje*, 1946; *Pregled slovenske slovnice*, 1959 — za koroške rojake) ali pa je uspešno sodeloval pri njih (*Slovenska slovnica* 1940, 1947 in 1956, *Slovenski pravopis* 1950, 1962). Nič manj koristnega pa ni opravil s šestnajstletnim vodstvom jezikovnih pogovorov v ljubljanskem radiu. Kdo ne pomni njegovih sočnih, živih predavanj o pravilnosti, lepoti in zgodovini našega jezika! V tem ni bil nikdar ozkosrčen purist, pač pa neizprosen nasprotnik neznanja, ohlapnosti in površnosti. Njegov glas, ki ga je tolikokrat povzdigoval zoper naše jezikovne grehe, ni utonil v etru, marveč nam je trdo trkal na jezikovno vest in budil v nas spoštovanje do materinščine. Sam mojster peresa in govornik besede, je z zglednimi predavanji dosegal vidne uspehe; zato je škoda, da ni tudi kasnejšim rodovom posredoval v pisni obliki vsaj del tega svojega nemajhnega dela.

Zapisali smo zgoraj, da je v neenakem boju ob smrti Mirka Rupla zmagala materija nad duhom. To misel je treba nekoliko popraviti: res se je s prekinitvijo življenjskih procesov za zmerom ustavilo snovanje njegovega ustvarjalnega duha, vendar s tem ni in ne bo umrlo njegovo za nas vse opravljeno pomembno delo. Brazdo, ki jo zapušča za sabo, ko je oral našo kulturno njivo, ne bo zasul zlepa noben vihar. Kronos, ta pravični sel iz večnosti, ki neizprosno izravnava vse, kar je nepomembnega, majhnega in slučajnega, tudi dviga vrednost tistega, kar je bilo pošteno opravljeno z zaupnim pogledom naprej in z neuničljivo vero v bodočnost. Tako pošteno delo je opravil naš pokojni tovariš in prijatelj, in taka vera je prevečala vse njegovo dejanje in nehanje. Zato nam bo ostal spomin nanj zmerom drag in zato mu bodo hvaležni tudi rodovi, ki pridejo za nami.

Mira Medved in Francka Varl

JEZIKOVNI POUK V SREDNJI ŠOLI*

Jezik je najpomembnejše komunikacijsko sredstvo v nekem kolektivu, je neposredna zveza med njegovimi pripadniki, je merilo občutka enotnosti neke skupnosti in je osnova razvoja te skupnosti. Iz tega sledi, da v državi, ki se ekonomsko razvija s takšno hitrostjo, kot se naša, ne smeta jezik in kultura izražanja padati, nasprotno: dvigati se morata vzporedno s celotnim razvojem, saj nam zgodovina dokazuje, da je razvoj znanosti, materialne in duhovne kulture prispeval tudi k bogatenju in krepitvi knjižnega jezika. Knjižni jezik pa naj ne bo samo sredstvo za kulturno in družbeno izživljanje izobražencev, marveč tudi za dviganje ljudskih množic.

* Referat na jugoslovanskem slavističnem kongresu v Ohridu maja 1963.

S temi osnovnimi splošnimi ugotovitvami hočemo samo podčrtati pomembnost rabe kultiviranega materinega jezika in za nas učitelje važnost tega predmeta na naših šolah. Hkrati pa nam naj bodo te ugotovitve o važnosti, o nalogah knjižnega jezika v današnjem času in današnji družbi izhodišče za kritično presojanje njegove dejanske funkcije in resničnega stanja. Že samo ob bežnem pregledu lahko ugotovimo, da je izražanje povprečnega izobraženca šibko v morfološkem in sintaktičnem, še bolj pa v slogovnem pogledu. Besedni zaklad je skromen, formulacije neprecizne, nelogične; to je sicer lahko večkrat rezultat pomanjkljivega materialnega znanja, a še pogosteje posledica okornega oblikovanja misli ob nepopolnem znanju materinščine.

Vprašajmo se, ali smo v naših šolah vsaj nekoliko kultivirali jezik ljudskih množic. Tudi to moramo zanikati: v mestih prevladuje žargon, na deželi govore v dialektu. Stopimo v šoli na hodnik med odmorom — naši dijaki, ki so se pri učni uri materinega jezika vsaj nekoliko potrudili, razpravljajo o vseh svojih problemih v krepkem dijaškem žargonu. Proti žargonom se moramo dosledno boriti, nikakor pa ne mislimo odstraniti narečne barvitosti iz pogovornega jezika v privatnem življenju. Toda malomarno ustno izražanje v vsakdanjem življenju zmanjšuje besedni zaklad in hromi sposobnost kulturnega izražanja mladih ljudi. To jim pa povzroča skoraj nepremostljive težave pri javnem nastopu, pa čeprav morajo spregovoriti le nekaj stavkov. Sprehodimo se po naših ulicah, poglejmo napise, oglase, reklame, lepake, vabila, pravi vzorci pravopisnih in slovniških napak! Dosti boljši niso tudi naši dnevni časopisi, zlasti lokalni. Kolikokrat se zgražamo nad nemogočim jezikom raznih uradnih dopisov in okrožnic podjetij ter upravnih organov vseh forumov, pri čemer na žalost prednjačijo naša sodišča. In vendar imajo sestavljalci teh nemogočih aktov vsaj srednješolsko izobrazbo, če že ne fakultetno! Kako naj potem zahtevamo od našega delavca in kmeta zadovoljivo ustno in pisмено izražanje?

Vprašajmo pa se, koliko smo mi, učitelji materinščine, prispevali s svojim delom v šoli k dvigu in enotnosti knjižnega jezika? Vse preradi se izognemo odgovoru na to vprašanje in zvrčamo krivdo za neuspeh na naše šolske tovariše drugih strok, ki po naših stalnih izjavah vse premalo skrbe za kulturo jezika pri sebi in učencih; vzroke iščemò tudi v celotnem načinu življenja, v tehnizaciji, v hitrem tempu, ki sili današnjega človeka k površnosti. Pritožujemo se nad malomarnim odnosom družbe do materinščine. Odgovornost odvrčamo od sebe, se ne poglobljamo v to vprašanje, ne ugotavljamo objektivnih in subjektivnih vzrokov za takšno situacijo in tako samo podaljšujemo to kritično stanje.

Mnenja smo, da je treba ugotoviti objektivne in subjektivne težave pri našem delu, zato bomo pregledali učne programe in predmetnike posameznih srednjih šol, analizirali jezikovni pouk v celoti, nakazali pomanjkljivosti v metodah pri pouku in odstopanja od izvajanja predpisanih učnih programov. Izhodišče za to analizo nam bodo učni načrti slovenskih srednjih šol; ob pregledu nekaterih hrvatskih in srbskih načrtov ter raznih razprav o pouku materinščine v ostalih naših republikah pa smo lahko ugotovili, da je problematika povsod precej enaka. Tudi razgovori s posameznimi prosvetnimi delavci iz drugih republik so nam to potrdili.

Osnova za izpopolnjevanje in sistematično bogatenje jezikovnega izraza ter poglobljanje znanja normativne gramatike je vsekakor delo v osnovni šoli.

Osnovna šola ima nalogo, jezikovno izobraziti čim širše množice, zato morajo učenci, ki so uspešno končali osemletno šolanje, pridobiti besedni zaklad, ki ga človek uporablja v vsakdanjem življenju, toda upoštevajoč že kulturne manifestacije in splošne dosežke znanosti; morajo se lahko izražati, pravilno oblikovati stavke, ne smejo zanemarjati pravilnega izgovora in akcentuacije ter pravilne uporabe besednih vrst; k temu je treba dodati še do neke mere razvit smisel za estetske vrednote; vsekakor pa mora biti osnova zadovoljiva pismenost, obvladanje pravopisa, zlasti ločil. Ta nivo znanja knjižnega jezika in pismenosti bi bilo treba doseči; tako bi bil zagotovljen višji nivo kulture ljudskih množic. Takšno poenoteno poznavanje materinščine in nje obvladanje bi vodilo k večji stabilnosti knjižnega jezika ter ga pretvorilo v bazo duhovne in kulturne enotnosti naroda. — Namen te razprave ni, da bi podrobneje ugotavljali, ali sedanja osnovna šola v resnici izpolnjuje te naloge; na splošno lahko samo ugotovimo, da se jim le približuje. Vzroki za neuspešno delo so morda v prenatrpanosti učnih programov, v številu učnih predmetov, vsekakor pa v premajhnem številu ur materinščine (v Sloveniji 4 ure), v napredovanju učencev z negativnimi ocenami, v pomanjkljivih metodah, v premajhni natančnosti in doslednosti učiteljev materinega jezika. Tudi negativni odnos in odpor do tega, da bi se v višjih razredih osnovne šole slovnica sistematično poučevala, sta lahko povzročila nelogičnosti in nepreciznosti v pismenem in ustnem izražanju mladine, ki je zaključila osnovno šolo.

To stanje moramo učitelji na srednjih šolah upoštevati in zato svoje delo še mnogo bolj poglobiti, pouk sistematično in načrtno usmeriti v izpopolnjevanje vrzeli, ki jih je v znanju učencem zapustila osnovna šola, in hkrati zgraditi v učencih trdno in urejeno jezikovno stavbo. Naš pouk naj torej poteka sintetično s postopno graditvijo trdnega jezikovnega sistema in analitično z odpravljanjem napak v pismenem in ustnem izražanju učencev. Na tej stopnji naj dobi obravnava jezika značaj zavestnega akta in organizirane sistematizacije jezikovnega gradiva: učenci si naj razširijo besedni zaklad, si pridobe razumevanje semantičnih pojavov, svoje misli se naj nauče lepo in logično oblikovati, osvoje naj gramatično zgradbo stavka, popolnoma morajo razumeti pravilnost oblik ter vskladitev splošnih jezikovnih in gramatičnih kategorij.

Ali nam sedanji učni programi za šole druge stopnje omogočajo izpolnjevanje te naloge? Izhodišče za to analizo nam bo učni načrt za gimnazije, ob njem pa bomo nakazali tudi nekaj problemov pouka materinščine na srednjih strokovnih šolah. Učni načrt iz leta 1955, ki je veljal do šolskega leta 1962/63, je sistematično obravnavo gramatičnih kategorij skoraj popolnoma zanemaril. V prvem razredu gimnazije sicer nakazuje besedotvorje, pravorečje, pravopis in sintakso, v tretjem še poglavje iz normativne gramatike o rabi sklonov in časov, ves ostali jezikovni pouk pa je bil usmerjen v obravnavanje jezika s historičnega vidika in komparacije z ostalimi slovanskimi jeziki preko staro-cerkvenoslovanščine. V četrtem razredu je učni načrt predvideval sistematično ponovitev celotne normativne slovnice, toda časovni razpon med osnovno šolo oziroma prvim razredom gimnazije in četrtem razredom je bil tako velik, da je celotno gramatično znanje učencev utonilo v pozabljenje in maturanti niso več poznali najosnovnejših gramatičnih kategorij. Izjema so bili dijaki klasičnih oddelkov, kjer je pouk latinščine stalno osveževal in poglobljal sistematično

gramatično znanje ter s tem zelo prispeval k logičnemu in preciznemu izražanju dijakov.

Novi učni načrt je v poglavjih o pouku jezika mnogo temeljitejši, saj je snov iz sodobnega knjižnega jezika razdeljena sistematično na vsa štiri leta. Poudarek je na vseh gramatičnih kategorijah od pravorečja, pravopisa, preko oblikoslovja do sintakse in sloga. Zelo važna so poglavja o pismenem in ustnem izražanju, kakor jih predvideva načrt, saj dajejo osnovo za organizirano logično oblikovanje misli.

Ob prebiranju tega načrta pa se porajajo dvomi, ali ne bodo subjektivne ovire preprečevale njegovega izvajanja. Dosedanja praksa nam namreč kaže, da so profesorji na srednjih šolah vse preveč literarnozgodovinsko usmerjeni, kar je posledica njihovega študija na univerzi, saj niso izpolnjevali niti dosedanjih minimalnih zahtev učnega načrta glede jezikovnega pouka. Vendar s to prakso ne smemo nadaljevati in zato bi bilo dobro, da bi uvedli na srednjih šolah redno eno tedensko urò prav za sistematični pouk jezika. Predvsem pa bo treba študij na filozofski fakulteti, ki usposablja kadre za srednjo šolo, preusmeriti, da bodo profesorji-slavisti strokovno usposobljeni tako za poučevanje književnosti kot materinega jezika.

Znano nam je, da se je formirala komisija za analizo pouka materinščine in književnosti pri Zveznem zavodu za proučevanje šolstva in Zvezi slavističnih društev Jugoslavije. Sestala se je junija 1962 in si izdelala program; zanimalo bi nas, v koliki meri je že začela ta program izvajati. — Z gotovostjo lahko trdimo, da bo največja objektivna težava pri izpolnjevanju učnega programa premajhno število ur, odmerjenih za pouk materinščine.

Ustavimo se ob posameznih jezikovnih poglavjih, ki jih je treba na srednji šoli obdelati!

PRAVOREČJE

Po učnem načrtu bi morala osnovna šola dati s tega področja takšno znanje, da bi učenci osvojili dinamični besedni poudarek, kvantiteto in kvaliteto vokalov, smiselni stavčni poudarek, melodijo stavka in celotno tehniko govora. Lastne izkušnje pa nam kažejo, da so te naloge glede na starostno stopnjo osnovnošolskih otrok prezahtevne; poleg tega pa večina učiteljev osnovnih šol (tudi slavistov) sama ne obvlada praktično pravorečja, še manj pa tehniko govora. Vzrok za to njihovo neznanje je zanemarjanje te jezikovne kategorije v šolah druge stopnje. Iz tega sledi, da je treba pravorečje s tehniko govora gojiti dosledno v vseh štirih razredih srednje šole, in sicer z branjem, recitacijami, deklamacijami, govornimi vajami in z nenehno skrbjo za vse vrste ucnega izražanja učencev. Nujno bi bilo v večji meri gojiti tudi na srednji šoli deklamacije in recitacije tako vezane besede kot krajših proznih tekstov. Zlasti veliko pozornost posvečajmo govornim vajam, tako že vnaprej pripravljenim (npr. obnove, vsebina in ocena leposlovnega čtiva, poročila, doživljajske pripovedi, aktualni dogodki in podobno), kot tudi nepripravljenim; dijaka moramo usposobiti, da bo vsak čas znal o kakršnikoli stvari razpravljati v lepem in logičnem jeziku. Pomoč pri oblikovanju in kritičnem ocenjevanju sposobnosti izražanja učencev je vsekakor magnetofon; ta naj postane stalen učni pripomoček pri pouku materinščine.

PRAVOPIS

Tudi temeljito osnovno pravopisno znanje naj bi dala že osnovna šola. Spet ugotavljamo, da sicer rabo velike začetnice ob vstopu v srednjo šolo še kolikortoliko obvladajo, mnogo večje pomanjkljivosti pa so v rabi ločil. Prevladujoče ločilo je pika, vprašaj in klicaj pa rabijo le v oblikovno klasičnih vprašalnih, velelnih oziroma želelnih stavkih. Vse, kar naj bi bilo povezano s stavčnim poudarkom in melodijo stavka, pa zaradi slabe izurjenosti v ustnem izražanju odpade. Učenci torej ne uporabljajo ločil, kot so vprašaj, klicaj, podpičje, pomišljaj, vezaj, oklepaj; tudi znanje rabe vejice je dokaj kritično — k temu mnogo prispeva še šibko poznavanje strukture stavka. To je kritična ocena znanja učencev osnovnih šol; navedene vrzeli so po vsej verjetnosti posledica objektivnih težav (premalo časa za utrjevanje zaradi prenatrpanosti snovi) in subjektivnih pomanjkljivosti (premajhna strokovna usposobljenost učnega kadra, nemetodično delo, nedoslednost, premajhna vztrajnost). — Ob tem pa se moramo nujno vprašati, kakšno je praktično obvladovanje pravopisa mladih ljudi, ko zapuste srednjo šolo. Če objektivno ocenimo to stanje, lahko ugotovimo, da srednja šola ni dovolj prispevala k opismenjanju dijakov. Vzrokov za to je več in so povezani tudi s slabostmi v kulturi ustnega izražanja. Prvi vzrok je v precenjevanju znanja, ki bi ga naj prinesel učenec iz osnovne šole; večina profesorjev srednje šole namreč pozablja, da je utrjevanje in poglabljanje že pridobljenega znanja prvi pogoj za suvereno obvladovanje neke snovi. Drugi vzrok je zgolj stihijsko obravnavanje posameznih pravopisnih zahtev ob popravah pisemenih izdelkov, in še to samo šolskih nalog. Kot tretje bi navedli dejstvo, da se vse prehitro zadovoljimo z materialnim znanjem iz literarne zgodovine in pri tem dijaku spregledamo njegovo praktično nepismenost. Vprašamo se, ali lahko dijaka ocenimo s pozitivno oceno, čeprav samo z zadosno, če nam je sicer znal povedati dosti o Prešernu in njegovih delih, pismeni izdelki pa kažejo, da ni osvojil najosnovnejših zahtev pravopisa in ostale slovnice.

Te ugotovitve nam nalagajo, da v srednji šoli najprej ugotovimo dejansko znanje otrok. Sedanji učni načrt nam omogoča, da to znanje dopolnjujemo, poglabljamo in tako iz leta v leto gradimo trdno ogrodje za vsestransko pisмено oblikovanje. Z mnogimi pravopisnimi vajami, ki se naj stopnjujejo v težavnosti do zaključka srednješolskega študija, formalno opismenimo mlade ljudi in jih tako pripravimo za delo v različnih poklicih in za fakultetni študij.

SINTAKSA

Po učnem načrtu za osnovne šole morajo učenci v tem razdobju predelati in osvojiti prosti in zloženi stavek z glavnimi posebnostmi. Osnovne pojme o zgradbi stavkov prinese učenci v srednjo šolo, težave pa nastanejo že ob kolikaj kompliciranem stavku, zlasti ob njegovi smiselni zgradbi; manjka jim logičnega mišljenja, ki ga človek pridobi ob sistematičnem obravnavanju gramatične snovi. Da zaradi tega tudi znanje interpunkcije šepa, smo omenili že v prejšnjem odstavku. Lahko da otrok na tej stopnji še ni dovolj sposoben za dokončno osvojitve tega znanja; analizirati stavek formalno sicer zna, toda to

znanje nima pozitivnih posledic za njegovo oblikovanje misli v pismenih, smiselno zgrajenih stavkih.

Dosedanji učni načrt za gimnazije ni omogočal izboljšanja znanja sintakse pri dijakih srednje šole. Ponavljanje v prvem razredu je bilo omejeno na zelo kratek čas in ni dalo zaželenih uspehov. Spet smo precenjevali znanje, ki bi ga naj dala osnovna šola, in pozabili, da bi za utrditev tega znanja bilo potrebno sistematično ponavljanje, poglobljanje in prodiranje v strukturalne zakonitosti stavka. Novi učni načrt to dejavnost omogoča. Res je sicer sintaksa na vrsti šele v tretjem razredu, vendar naj profesor materinščine ob poglobljanju interpunkcije v prvem razredu tudi sistematično ponovi stavek, ga utrjuje in vadi v drugem razredu, medtem ko v tretjem lahko preide v vse strukturalne posebnosti ter finese prostega in zloženega stavka. Istočasno pa naj ob analizi stavka gradi tudi smiselno in gramatično pravilno zgradbo stavkov v pismenem izražanju dijakov samih. Zahteve za prvi in drugi razred bi morale biti vnesene tudi v učni načrt, kajti le na ta način bo zagotovljeno tudi njih izvajanje.

MORFOLOGIJA

Osnovno znanje iz morfologije prinese učenci iz osnovne šole, vendar je to znanje nekoliko preveč formalno; zlasti šepa raba posameznih oblik, v dovoljni meri niso odpravljene napake, ki jih povzroča vpliv narečja oz. tujega jezika; tudi glagol kot osrednja besedna vrsta slovanskih jezikov je vse premalo utrjen. Vse to ima za posledico številne gramatične napake pri ustnem in pismenem izražanju učencev. Snov je res zelo obširna in je jasno, da osnovna šola ne more v toliki meri vsega posredovati in utrditi. Dosedanji učni načrt za gimnazije se je le rahlo dotaknil oblikoslovja in kljub zahtevi po ponovitvi celotne normativne slovnice v četrtem razredu maturantje često niso niti razlikovali med posameznimi besednimi vrstami. Sedanji načrt pravilno podčrtuje rabo posameznih besednih vrst, posebnosti, tudi besedotvorje z mnogimi vajami in zgledi ter daje s tem pogoje za temeljito obdelavo besednega gradiva in za razumevanje zakonitosti v oblikah, njihovi sestavi, izpeljavi in rabi. Delitev glagola po glagolskih vrstah je lahko posledica ali pa osnova razumevanja zakonitosti pri tvorbi besed. Zato se nam zdi zahteva učnega načrta po tej obravnavi primerna, saj bo razširila spoznavanje strukture posameznih oblik in s tem posredno odpravljala napake, ki jih povzroča narečje ali pa malomaren govor. Tudi številne pravopisne napake v besedah bodo lahko odpadle (mpr. taborenje, poželjenje, zvonjenje, oskubljen ipd.). Zelo važno se nam zdi poglavje o rabi sklónov, ki je predvideno v četrtem razredu. — Če bo profesor materinega jezika upošteval napotke učnega načrta, bo lahko zgradil pri dijakih zelo solidno in trdno jezikovno zgradbo. Nepotrebno se nam zdi detajlno obravnavanje posameznih besednih vrst z vsemi njihovimi osnovnimi značilnostmi, kajti to znanje so si učenci pridobili v osnovni šoli in bi bilo takšno obravnavanje potrata že tako dragocenega časa. — Podrobna obravnava rabe, pisave in pregiбанja tujk ter tujih lastnih imen je na tej stopnji nujno potrebna, čeprav neznanje posameznih tujih jezikov povzroča velike težave ob obdelavi te snovi. Vendar pa menimo, da se teh težav ne smemo ustrašiti, kajti človek s srednješolsko izobrazbo mora pokazati tudi na tem področju primerno razgledanost in pismenost.

Osnovne prvine sloga bi naj pridobil učenec ob različnih vrstah spisja, ki ga vadi že od nižje stopnje osnovne šole dalje; razen tega predvideva učni načrt za osnovno šolo v osmem razredu sistematično pridobivanje dobrega sloga. Pri tem jezikovnem področju pa na žalost ugotavljamo največje vrzeli, ki so v mnogih primerih posledica učiteljevega negativnega odnosa do tega poglavja ali pa morda tudi neznanja. Do sedaj je srednja šola posvetila mnogo časa obravnavi stila, tako jezikovnega kot literarnega, vendar je gradila na majavih osnovah, saj učenci še niso imeli dovolj trdnega in sistematičnega znanja gramatike, ki je pogoj za razumevanje in osvajanje slogovnih zakonitosti. Novi učni načrt za gimnazije ima razdeljeno obravnavo sloga na vse razrede, s tem da se zahteve iz leta v leto večajo (od navadnega opisa, orisa, pisma pridemo preko potopisa, reportaže, poročila do daljših razprav in predavanj v četrtem razredu). Ta razvrstitev z istočasnimi navajanjem na pismene in govorne vaje, njihove zvrsti in zgradbo daje profesorju materinščine možnost, da v učencih postopoma in trdno zgradi ne samo pasivno, ampak tudi aktivno spoznavanje in obvladanje sloga. Pomembno se nam zdi podčrtati res dosledno obravnavo posameznih osnov organiziranega izražanja, kot so invencija, dispozicija, kompozicija, logičnost, postopnost, povezanost, proporcionalnost posameznih delov. Toda ta obravnava naj se ne omejuje na enkratno sistematično naštevanje teh osnov, marveč se naj ob vseh pisemenih vajah učencev (domačih in šolskih izdelkih, referatih, pripovedih, poročilih, razpravah ipd.) pa tudi ob vseh vrstah govornih vaj, pripravljenih in nepripravljenih, dosledno ugotavlja in ocenjuje zgradbo. Bogatimo pa smisel za stilne vrednote stalno ob literarnih tekstih, pri čemer opozarjamo dijake, da je stil posameznih ustvarjalcev odsev dobe, v kateri so oblikovali svoja dela, njihove osebnosti, delno pa tudi posledica tematike in literarne zvrsti dela; torej je stil rezultat objektivnih in subjektivnih faktorjev. Tak način obravnave bo uspešno povezoval vsa področja pouka materinščine od jezikovno-gramatikalnega preko stilno-estetskega do literarno-zgodovinskega.

Često se dogaja, da nekateri profesorji materinščine v preveliki slogovni vnemi in v togem razumevanju jezikovnega sloga brez potrebe popravljajo izražanje posameznih dijakov, s tem krnijo njihovo slogovno individualnost in hromijo njihove izrazne sposobnosti. Takšno obravnavanje sloga je popolnoma zgrešeno in kaže učiteljevo nesposobnost, da bi se poglobljaj v psihologijo posameznika ter gojil individualne sposobnosti in rast učenca. — Pri pouku materinščine naj dobe dijaki osnove organiziranega izražanja, praktično pa se naj ne usposabljaajo samo pri tem predmetu, marveč tudi pri vseh ostalih. Kratki referati, razprave iz posameznih predmetov naj mladega človeka navajajo na znanstveno obravnavo posameznih tem iz kateregakoli področja; naj se navajajo na dispozicijo, komparacijo, analizo, sintezo danega predmeta, naj spoznajo, da zahteva vsaka zvrst znanosti svoj način pristopa in obravnave. S tem bomo mlademu človeku dali solidne osnove za njegov nadaljnji fakultetni študij ali pa za temeljito obravnavanje kakršnihkoli nalog in problemov v poklicu in družbenem življenju. Prvi uspehi pa bodo vidni že ob zaključni domači nalogi, v kolikor bo sedanja oblika zaključnega izpita na srednji šoli ostala.

Stilistika mora torej kot lingvistična disciplina predstavljati mnogo pomembnejšo učno snov, kot pa jo je predstavljala doslej. Dajati mora osnovo, ki bo zagotovila polno kulturno bogastvo vsem, ki se bodo pripravljali za nadaljnji študij ali pa bodo šli v razne strokovne poklice.

HISTORIČNO OBRAVNAVANJE JEZIKA

Zelo deljena so mnenja, ali naj obravnavamo na srednji stopnji tudi razvoj materinščine. Zadnje čase je čutiti odpor proti posredovanju posameznih historičnih podatkov pri jezikovnem pouku, češ dijaki se naj nauče in v celoti obvladajo sodobni knjižni jezik. Postavlja pa se nam vprašanje, ali je mogoče razumsko osvojiti sedanje stanje jezika z vsemi njegovimi značilnostmi in posebnostmi, če nimamo niti pojma o življenju jezika, o spremembah posameznih oblik, o izvoru in povezanosti našega jezika z ostalimi sorodnimi jeziki. Menimo, da je to nemogoče. Dosedanji učni načrt je precej posegal v zgodovino jezika, ker pa tega ni izkoristil za temeljito obravnavo normativne slovnice, to delo ni moglo biti tako uspešno, kot bi želeli. Novi učni načrt se omejuje le na najnujnejša napotila, ki se nam jih zdi potrebno v celoti upoštevati. Dijake moramo seznaniti vsaj v glavnih potezah z razvojem našega vokalizma in konzontizma, posredovati jim moramo glasovne spremembe (palatalizacijo, jotacijo, asimilacijo, preglas, prevoj, premet), ob posebnostih posameznih besednih vrst, zlasti samostalnika in glagola, delno pridevnika in zaimka, pa jim moramo pojasniti, da so te posebnosti dejansko samo ostanki nekdanjega stanja našega jezika. Zelo podrobno pa zahteva novi učni načrt obdelavo formiranja našega knjižnega jezika, kar je vsekakor pomembno z jezikovnega kot literarnozgodovinskega vidika, vendar se nam zdi, da bo zaradi skromnega fonda učnih ur in zaradi močno razširjene učne snovi iz materinščine težko podrobneje obdelati tudi to snov.

Osrednje misli naše razprave veljajo učnemu načrtu za gimnazije in pouku materinščine na tej šoli. Ob tem pa ne smemo mimo ostalih šol druge stopnje, ki imajo svoje specifične naloge, ko usposabljaajo mladino v posameznih strokah. Jezikovni pouk na teh šolah ni nič manj važen, saj daje danes javnemu življenju strokovna inteligenca večji pečat, kot ga je dajala nekdanj. Kljub temu pa v današnjem času postavljajo na različnih strokovnih šolah pouk materinega jezika v ozadje, češ da je prva in najpotrebnejša strokovnost. Nujno se nam ob taki trditvi poraja vprašanje, ali lahko govorimo o pravi strokovnosti, če se naši strokovnjaki boré z osnovami izrazja, celo strokovnega, če danes ob tako razširjenem udejstvovanju v družbenem samoupravljanju naš strokovnjak prav neokretno in nelogično, nejasno izraža svoje misli tako o stroki kot o splošnih družbeno-ekonomskih problemih in so njegove pismene strokovne razprave pogosto skoraj nerazumljive. Da ne govorimo o njihovem odnosu do kulturno umetniških manifestacij! In spet ne smemo iskati vzrokov za vse navedeno v njih samih ali v celotnem načinu današnjega življenja; analizirati moramo pogoje za delo na teh šolah, sam pouk materinščine, učne načrte, subjektivno prizadevanje pedagogov-slavistov in na osnovi tega ukreniti vse potrebno za izboljšanje jezikovnega pouka.

Ustavimo se ob posameznih šolah! Najobširnejši in najpodrobnejši program za pouk materinščine ima vsekakor *učiteljišče*. Učitelj mora obvladati sodobni knjižni jezik, če ga hoče posredovati svojim učencem, zato smo mnenja, da bi bilo treba ta učni načrt dopolniti in izpopolniti tako, kakor je gimnazijski. Vsekakor pa bo potrebno snov, ki jo nakazuje, dosledno in podrobno obdelati, kajti kljub dokaj obširnim poglavjem jezikovnega pouka, ki jih načrt do sedaj predvideva za obravnavo na učiteljiščih, je jezikovno znanje mladih učiteljev šibko. Njihov besedni zaklad je skromen, slogovno so nespretni, niso dovolj usposobljeni za estetsko vrednotenje književnih del. Vsekakor je to posledica preobremenjenosti dijakov učiteljišč, prenatrpanosti programa teh šol in literarnozgodovinske usmerjenosti profesorjev materinščine. Zdi se nam potrebno načeti vprašanje, ali je absolvent učiteljišča, ki ima komaj zadostno oceno iz materinščine, usposobljen za poučevanje tega predmeta na osnovni šoli, pa čeprav na nižji ali srednji stopnji. Menimo, da ne.

Učni načrti za ostale srednje strokovne šole so zelo skromni; ne postavljajo konkretnih zahtev profesorjem materinščine, omejujejo se le na naštevanje posameznih gramatičnih kategorij, ne da bi imeli v vidu vsestransko jezikovno znanje absolventa srednje šole. Res da je delo na *ekonomski srednji šoli* usmerjeno precej v pravopis in v strokovno spisje, ob čemer smo mnenja, da bi se slednje dalo opraviti v okviru posebnega predmeta — korespondence. Toda ob tem bi načeli vprašanje, kdo naj na ekonomskih srednjih šolah korespondenco poučuje: ali ekonomist ali slavist. Vzporedno s tem je vprašanje, ali gre zgolj za formalno obravnavo tega predmeta ali za strokovno sposobnost in gibčnost v oblikovanju poslovnih dopisov. Če bi pouk korespondence formalno opismenil dijake, bi pri pičlo odmerjenih urah materinega jezika lahko profesor uporabil čas za boljše poglobljanje v jezikovne in stilistične zakonitosti. Z večjo jezikovno razgledanostjo bi odpravili papirnat administrativni jezik iz naših pisarn in ga nadomestili z lepim, sočnim, življenjskim.

Zaradi skromnih napotkov za jezikovni pouk na ostalih *srednjih strokovnih šolah* so prisiljeni profesorji materinščine, da po lastnem preudarku usmerjajo jezikovni pouk. Tako je odvisno delo predvsem od njihovih osebnih nagnjenj, njihove pripravljenosti, volje in razumevanja nalog, ki jih postavlja prednje delo na tovrstni šoli. Ni torej čudno, če se pouk materinščine na teh šolah — tudi iste vrste — tako močno razlikuje. Še manj je čudno, da je jezikovno znanje absolventov teh šol in njihov odnos do jezikovne kulture tako zelo slab. Analiza stanja pouka materinščine na teh šolah zahteva poseben elaborat, ki se ga bomo morali v bližnji bodočnosti temeljito lotiti prav mi slavisti. Zavedamo se, da bo naše delo težko, ker bomo naleteli na različne ovire predvsem v miselnosti mnogih odgovornih ljudi.

Učni načrti za vse naše šole, ne samo za srednje, so sploh vse preveč okvirni in je njih izvajanje prepuščeno svobodni izbiri učitelja. Tak način sestavljanja načrtov sicer poudarja demokratičnost v šolstvu, vendar pa nam izkustva kažejo, da ta vrsta demokratičnosti več škoduje kot pa koristi. Učni načrti bi morali postavljati vsaj minimalne zahteve v znanju učencev. Občutek imamo, da je vzrok tega opuščanja odlaganje odgovornosti za uspeh dela na prosvetni kader v praksi; posledica tega pa je, da tudi ta kader ne čuti dovolj odgovornosti za izvajanje načrta. Tako oboji v vse premajhni meri izpolnjujejo dolžnosti do skupnosti — naroda.

UČBENIKI

Za uspešno izvajanje odgovornih in obsežnih nalog, ki smo jih nakazali v dosedanjih poglavjih naše razprave, so eden izmed osnovnih pogojev učbeniki za jezikovni pouk. Razpravljamo lahko le o stanju v Sloveniji. Za pravopisna in pravorečna poglavja imamo primeren pripomoček v Slovenskem pravopisu 1962, čeprav bi bilo zaželeno, da bi bila raba velike začetnice natančneje in dosledneje obdelana. Želimo si tudi, da bi čimprej izšla obljubljena šolska izdaja pravopisa, ki bi bil nujen vsakdanji pripomoček dijaku srednje šole. Slovnicimo imamo samo eno iz l. 1956, ki pa je na knjižnem trgu ni več dobiti. Knjiga sama ni prikladna kot učna knjiga za učence srednjih šol, razen tega je doživela že več odklonilnih kritik, ki so bile delno osnovane, a so vse premalo upoštevale, da so nekatera poglavja zelo skrbno in poglobljeno obdelana. Toda doslej se avtor nove slovnice sodobnega slovenskega knjižnega jezika še ni našel. Potrebovali bi predvsem knjige, ki bi vsebovale poleg sistematične obravnave posameznih gramatičnih in stilističnih poglavij mnoge vaje; te naj bi zajemale vso obravnavano snov, kakor smo jo v tem referatu nakazali. K lažji in nazornejši obravnavi razvoja knjižnega jezika bi mnogo prispevali vsaj kratki odlomki iz del starejših piscev pa vse do ustvarjalcev današnjih dni v obliki antologije. Gramofonske plošče s temi deli pa bi učni proces močno poživile. — Sestava teh učil naj bo osnovna naloga naših jezikoslovcév in pedagogov-slavistov, kajti prav na tem področju capljamo za ostalimi narodi. In kako naj dvigamo kulturo našega jezika ob tako formalističnem podajanju snovi, ob takem pomanjkanju osnovnih učnih pripomočkov in učil?

SKLEP

S to razpravo smo želeli prikazati in podčrtati, da je sistematični pouk materinega jezika na srednjih šolah nujno potreben. Z njim razvijamo sposobnost mladega človeka, da svoje misli, svoja čustva, svoja dognanja in izkušnje v logično in estetsko dovršeni obliki izrazi; obenem razvijamo v njem smisel za kulturne vrednote in občutek ponosa, da pripada narodni skupnosti, ki je dala ustvarjalce velikih umetniških vrednot, s katerimi smo se dvignili na raven drugih kulturnih narodov. Jezikovni pouk ima torej izredno važno funkcijo v izobraževanju naše mladine, uspešno povezan z vrednotenjem literarnih stvaritev naših besednih umetnikov opravlja tudi zelo pomembno vzgojno nalogo. V jezikovnem usposabljanju naših dijakov pa je sistematična obravnava gramatike vsega upoštevanja vredna pomoč pri pouku živih tujih jezikov. Logično mišljenje, ki ga je prej v veliki meri razvijala latinščina, se krepi prav ob spoznavanju jezikovnih zakonitosti. Torej ni treba še posebej poudarjati, kako pomembno vlogo ima ta predmet v sklopu celotnega učnega in vzgojnega procesa.

Kako bi uspešno izvajali pouk materinega jezika kljub vsem navedenim težavam v srednji šoli? Menimo, da štiri ure za materin jezik s književnostjo ne zadostujejo za uspešno izpolnjevanje nalog tega predmeta. Nujno bi bilo tudi točno določiti sorazmerje med urami literarne zgodovine in časom, določenim za jezikovno-slogovno obravnavo. Predlagamo, da bi imeli tedensko eno uro za sistematično obravnavo gramatike, eno uro posvečeno književnosti in jeziku

ter slogu (za interpretacije literarnih tekstov, za stilistično-gramatične vaje), ostale pa za pouk književnosti. Eno do dve uri na mesec bi bilo tudi potrebno posvetiti razgovoru o vsem čtivu dijakov, ne samo o obveznem. S takšnim sorazmerjem bi bilo vsaj delno zagotovljeno sistematično jezikovno izobraževanje na tej stopnji.

Svoja izvajanja bi zaključili z naslednjimi mislimi o pouku materinega jezika:

Učence je treba pripeljati v sredo bujnega življenja našega jezika, da se bodo otresli mišljenja, da je jezik nekaj statičnega. Pokazati jim je treba, kako se naš knjižni jezik obnavlja, razvija ter črpa nove moči iz življenja, kako se v tisočletnem individualnem razvoju našega jezika izraža vsa naša narodna preteklost, naš narodni razvoj. Ustvariti moramo prepričanje, da naš jezik ni le izrazno in občevalno sredstvo, ki ga lahko vsak čas zamenjamo z drugim, marveč da je to del našega bistva, nosilec vseh narodnostnih vrednot in vsega narodnega kulturnega bogastva, da je že sam po sebi »literarno razvit jezik prvovrstna kulturna vrednota«, kakor je napisal dr. Ivan Prijatelj v svoji Borbi za individualnost slovenskega jezika.

Francè Bernik

PESNIŠKI POSKUSI FRANA LEVCA

Kakor večina sodobnikov se je tudi Fran Levec udejeval skoraj na vseh področjih literarne kulture. Najprej se je predstavil v javnosti kot literarni ustvarjavec, zatem kot kritik in zgodovinar, kot leposlovni mentor in urednik, razen tega pa se je ukvarjal še z jezikoslovjem in pravopisom.

Začel je s pesnikovanjem. Leta 1862 zasledimo prve njegove pesmi v listih in časopisih. Tedaj je imel — čeprav šele dijak tretjega razreda gimnazije — šestnajst let, in če ne prej, je Levec s temi leti začel verzificirati. Za čas od tedaj naprej, se pravi od 1862 do 1875, ko je po lastni izjavi napisal zadnjo pesem, to je za celih trinajst let, pa imamo na razpolago le nekaj več kot štirideset njegovih pesmi, kar ni veliko, tudi če domnevamo, da se je verjetno precej pesniških poskusov iz tega obdobja izgubilo, medtem ko jih je nekaj prav gotovo samokritično uničil avtor sam. Kljub majhnemu številu pesniških enot, ki so nam danes dostopne, in kljub skromni umetniški ceni teh verzniških poskusov pa že v njih lahko odkrijemo zarodke nekaterih prvin Levčeve osebnosti.

Okolje, v katerem se Levec prvič pojavi s svojimi verzniškimi poskusi, je močno konservativno. V Vencu, v dijaškem almanahu iz leta 1862, ki so ga izdali ljubljanski gimnazijci ob odhodu svojega direktorja Janeza Nečaske iz Ljubljane v Prago, nastopi Levec skupaj z Antonom Umkom-Okiškim, Franom Marnom, Ludvikom Tomšičem in drugimi manj znanimi stihotvorci, v Zgodnji danci iz istega leta ga najdemo skupaj s Petrom Hicingerjem, Umkom in ostalimi nabožnimi pesmotvorci. V naslednjem letu sodeluje kot pesnik v Torbici, v jugoslovansko oziroma vseslovansko usmerjenem dijaškem glasilu, katerega prvi letnik je uredil L. Tomšič, ter v Učiteljskem tovarišu. V tem »listu za šolo in dom« priobčuje svoje pesniške prvence še v letu 1864.

Levčevo pesniško sodelovanje v omenjenih listih od 1862 do 1864 — medtem mu tudi Anton Janežič natisne v Slovenskem glasniku eno pesem — ni bilo naključno. Motivika in idejna vsebina Levčevih najzgodnejših verzifikacij sta taki, da teh ne bi mogel objaviti drugod. Nižješolski, čeprav ne več tako mladi gimnazijec poveličuje v tem času Bleiweisove zasluge za narodno prebujo Slovencev, panegirično opeva ideale pomarčnega staroslovenstva ter časti kot svojega pesniškega vzornika Umka-Okiškega. Mimo redkih naivnih domoljubnih stihov in še redkejših, ponesrečenih verzov z erotično tematiko prevladujejo pri njem zlasti lirske in pripovedne verzifikacije o starih gradovih, o cerkvicah na gori, mladi materi z otrokom, o materi pred kapelo, o nočnem nebu in zvezdah — motivi, ki navadno niso oblikovani brez moralistično didaktičnega podudarka in večkrat celo ne brez nekega čustveno verskega podtona. Pri oblikovanju teh motivov se Levec pogosto naslanja na predloge iz ljudskega izročila, enkrat celo na pesem malo pomembnega predromantičnega pesnika Johanna Gaudenza Salisa.

V letih od 1865 do 1868 je Levec priobčeval pesmi v Slovenskem glasniku. Kot marljiv sodelavec našega takrat osrednjega leposlovnega glasila se je pridružil mlademu Gregorčiču takoj potem, ko je bil v javnosti za vedno utihnil Simon Jenko, naš najčistejši lirik po Prešernu in pred moderno. In če je Levec doslej pogosto označeval svoje verze s psevdonimi, kot so Oroslav Bistriški, Strlinov in Mirko Zorin, ali zgolj z začetnicami imena, se v Slovenskem glasniku podpisuje s celim priimkom in največkrat tudi s celim imenom. Kot pisec verzov torej v tem času ni hotel več ostati anonimen.

Različnosti med najzgodnejšimi in v Glasniku priobčenimi stihmi so očitne. Če je npr. Levec pred leti pod Jenkovim vplivom klical rojake k fizičnemu maščevanju nad narodnimi sovražniki, poziva v pesmi »Na Kumu«, objavljeni v Slovenskem glasniku 1866 (str. 8), na duhovni boj. To je kajpak samo en primer, kako se je pri njem v kratkem času spremenilo doživljanje neke ideje. Širši razloček med enim in drugim je viden v radikalnem premiku same motivike. Dotlej so bili za Levca, kot smo videli iz prej povedanega, značilni predvsem moralistično didaktični stih, zdaj postane avtor teh verzov politični pesnik, saj ga zaposlita zlasti slovensko domoljubno čustvo in misel o slovanski solidarnosti. Iz teh dveh virov se v Glasnikovi dobi hrani Levčevo začetniško verzificiranje.

V tovrstnih pesmih se nam kaže Levec kot človek, ki niha med utopično prihodnostjo in realno sedanostjo. Razen prisodob, s katerimi opeva optimistično vizijo slovanske prihodnosti, ki naj bi nastopila po strašnem boju, razen pozivov k bratski enotnosti med slovanskimi narodi ter izrazov obžalovanja spričo razprtij med njimi, ki hromijo njihovo moč in odpirajo vrata tujcem, razen pesmi torej, katerih motiviko pogosto naslanja na zgodovinske snovi, ljudsko izročilo in celo na mit o Kralju Matjažu, najdemo v Glasniku tudi take izpovedi, ki jih je navdihnili realna stvarnost. Tako se mladi gimnazijec obrača proti narodno nezavednim rojakom in izdajavcem ter podvomi celo v nacionalno zavednost »nekaterih« Slovenk, ki naj bi bila po njegovem zgolj zunanja, navidezna, neresnična.

Vrh Levčevega družbeno kritičnega pesništva pa predstavlja balada »Na straži« (SG 1868, 1), pesem, ki zadeva v živce naše takratne nacionalne bolečine. Balada pripoveduje namreč o tem, kako slovanskega fanta, avstrijskega vojaka, ubije iz zasede, dolžeč ga, da je »prokleti nemški pes«, italijanski patriot, in to

v trenutku, ko slovenski vojak misli brez kakega nacionalnega sovraštva v srcu edinole na svojega dekleta in na domačo vas. Globoka ideja te oblikovno do-gnane balade je v tragičnem, skoraj absurdnem nesporazumu, v tem, da itali-janski borec za narodno osvoboditev ne ubije nasprotnika, ampak v nekem smislu svojega zaveznika in prijatelja, nacionalno prav tako zatiranega, kot je bil on sam, dokler se ni uprl. Razloček je le v tem, da se italijanski rodoljub aktivno bori proti avstrijskemu nacionalnemu zatiranju šestdesetih let in proti vojni, medtem ko se slovenski fant na fronti, oblečen v avstrijskega vojaka, upira temu zgolj pasivno, z iluzijo neke resničnosti, ki učinkuje kot obtožba krute realnosti — z ljubezenskim čustvovanjem in s predstavljanjem mirnega in idiličnega kmečkega življenja na vasi.

Že v Glasnikovi dobi se pri Levcu oglasita motiva, ki sta zelo značilna za pravo liriko: narava in ljubezen. Toda če so pri njem neizvirni stihii z motivom pokrajine, vplivani po Jenku in po Gregorčiču, v tem času redki, medtem ko jih kasneje sploh ne najdemo več, postane ljubezensko čustvo osrednja tema Levčevih pesmi, objavljenih leta 1870 v Zvonu.

Kakšni so ti ljubezenski verzi, ki jih je napisal Levec kot študent na du-najski univerzi in priobčil v Stritarjevem literarnem glasilu, verzi, s katerimi se je tako rekoč poslovil od pesništva?

Prvo, kar na njih opazimo, je silno neposredno, za naše tedanje razmere dokaj svobodno opisovanje erotičnih zblizanj in stikov med fantom in dekletom. Pesnik poje npr. o tem, kako položi svoji ljubljenci glavo v naročje, »in da beseda raji teče, / poljub jo večkrat posladi« (Zvon 1870/1), ali o tem, kako vabi dek-le, naj z njim užije zadnje trenutke ljubezni pred slovesom, češ: »Pojdi sem v naročje meni, / pojdi semkaj brez strahu! / Bele pa roke okleni / okol mojega vratu!« (ravno tam, 17). Take in podobne čustvene situacije spremljajo v pesmih brezskrbnost, fantovska samozavest, združena s šaljivostjo in precejšnjim sam-ljubjem.

Levčevo doživljanje erotike je bilo namreč tudi sicer v očitnem nasprotju s tradicionalno, versko dogmatično predstavo o ljubezenskem življenju. Zlasti ilustrativni so v tem pogledu nekoliko ironični stihii o dekletu oziroma ženi, ki jo je pesnik vzljubil ne glede na nekatere okoliščine: »In dasi morda že izbran / hud bode ljubček njen, al mož, / pa vendar stokrat grem na dan / pod oknom mimo njenih rož!« (ravno tam, 56). Te verze bi tedanja ozkosrčno moralistična kritika gotovo ne mogla označiti drugače kot pohujšljive in predrzne! Svobod-nost v doživljanju ženske, kakršno odkrijemo pri Levcu, pa je bila tedaj značilna za tiste redke literarne delavce, ki jih konfesija ni vezala pri besednem obliko-vanju intimno človeških stvari. Tik pred Levcem najdemo tako svobodnost do-življanja npr. v Jenkovi liriki.

Tudi kadar ne opisuje zgolj čutnih stikov z dekletom ali želje po zbliznanju z njo, je Levec v besednem izrazu kar se da stvaren. Trindvajsetletni oziroma štiriindvajsetletni dunajski študent si je, sodeč po verzih iz tega časa, le redko samo predstavljal ali domišljal erotične situacije, ki jih je opisoval, bodisi du-ševne ali telesne, zakaj povečini je zajemal neposredno iz njih. Pesnil je iz konkretnih doživetij in občutkov, čeprav ne bi mogli reči, da je bila v trenutkih navdiha prisotna v njegovem svetu predstav in iluzij vedno ena sama ženska, pesnikova zaročenka in kasnejša žena — Jerica Dolinarjeva. Preden je izšla neka njegova erotična pesem, je Levec na primer pisal Dolinarjevi tole: »Ob no-vem letu izide 1. list Zvona. Naredil bom eno tako pesem in dal jo bom natisniti

— da boš huda name!« (dne 7. decembra 1869). Nesporno je Levec tukaj mislil na »Lovsko«, saj predstavlja ta pesem njegov edini prispevek v prvi številki Stritarjevega literarnega glasila. Komentar k njej v pismu pa si je mogoče razlagati na dva načina: ali tako, da se Levec opravičuje Dolinarjevi, ker bo ljubezensko doživetje z njo opisal preveč direktno, ali pa, da bo predstavil bravcem intimni dogodek, ki ne zadeva nje, temveč neko drugo dekle. Verjetnejša se mi zdi prva možnost, čeprav odkrijemo pet let zatem, v času torej, ko je bila Levčeva zveza z Dolinarjevo še veliko tesnejša, pesem, za katero definitivno vemo, da je ni navdihnila ona, temveč neka druga ženska. Ob pesmi »Prošnja«, priobčeni v Ljubljanskem zvonu 1881, 101—2 pod psevdonomom Anton Kos, je Levec v svoj izvod revije zapisal tole opazko: »Poslednja moja pesem! Zložil av. 1875 Karli Goederer na Ortneku..« To pa izpričuje že motiv sam. Nikakor ne mislim ob tej priložnosti načeti razmišljanja, kakšno je konkretno doživljajsko ozadje v Levčevih erotičnih pesmih, ali ga celo rešiti, saj tovrstne ugotovitve ne bi nič povedale o idejnem in estetskem ustroju verzov, kar je bistvenega pomena, kadar govorimo o pesništvu. Če sem kljub temu navedel dvoje zadevnih primerov, sem to storil zato, da sem dognal ne, kakšna je doživljajska osnova pri Levčevi erotiki, temveč, če taka osnova sploh je. Za lirskega pesnika v obdobju realizma to zadnje namreč ni nevažno. Konkretnost doživljanja pa seveda ni značilna le za Levčeve ljubezenske stihe, ampak je bolj ali manj splošna poteza tedanjega pesništva.

Upoštevajoč omenjene časovne karakteristike in obliko Levčevih pesmi v najširšem pomenu besede, upoštevajoč njihovo tradicionalno kitično formo, sorazmerno pestre metrične variacije stihov, njihov metaforično nepreobložen, širšemu krogu izobrazjenih bravcev dostopen in jezikovno pravilen izraz, upoštevajoč vse te elemente, nam postane razumljivo priznanje, ki ga je bil deležen Levec od naših tedaj naprednih literarnih kritikov in urednikov leposlovnih glasil.

Kolikor vemo, se Anton Janežič sicer nikoli ni naravnost izrazil o vrednosti Levčevih pesmi, vendar lahko rečemo, da je bil njegov odnos, odnos urednika do pesniškega sodelavca revije, vseskozi pozitiven. Iz pisma, ki ga je Levec pisal J. Dolinarjevi dne 6. julija 1867, vidimo, kako je Janežič prosil dunajskega študenta, naj mu pošlje »kaj pesmic«. Tako ali podobno prošnjo je celovski urednik nedvomno še nekajkrat ponovil. O visoki ceni, ki jo je dajal Levčevemu pesništvu, pa zgovorno priča dejstvo, da je izmed sedemnajstih pesmi, kolikor jih je izšlo v Slovenskem glasniku, priobčil Janežič šest pesniških enot kot uvodne pesmi na začetku posameznih številk svojega leposlovnega lista.

Ugodno je o Levčevih verzih sodil tudi Stritar. Že leta 1867 je dunajski kritik v tem smislu pisal Franu Levcu pismo, ki ga je pohvaljeni pesnik poslal na vpogled Jerici Dolinarjevi. Urednik Zvona se je Levcu tudi ustno pozitivno izrazil o njegovih verzih (prim. Levčevo pismo J. Dolinarjevi dne 18. aprila 1870). In ne samo pesniku, tudi drugim je dunajski esteta hvalil Levčeve stihe. Josipu Cimpermanu je 16. septembra 1871 sporočil naslednje: »Levec se je v zadnjem času jako poboljšal kakor kažejo njegove pesmi v Zvonu, tako da se je lepega nadejati od njega.« V dokaz resničnosti takih ali podobnih sodb je kot urednik natisnil v prvem letniku Zvona kar devet Levčevih pesmi, od tega šest na častnem mestu, na začetku posameznih številk revije.

Toda po letu 1870 je Levec samo še kdaj pa kdaj napisal kako pesem, zadnje leta 1875, zakaj v ospredje njegovih interesov stopijo druga področja dela. Postavlja se vprašanje, kako da je Levec ne glede na pozitivne ocene prenehal s pesnikovanjem in se dosledno preorientiral na potopisno feljtonistiko, na literarno zgodovino in teorijo? Kaj je povzročilo to preusmeritev?

Na prvi pogled je očitno, da moramo vzroke za ta premik iskati predvsem, če ne izključno, v Levcu samem. V tem naziranju nas podpira zlasti korespondenca z J. Dolinarjevo, v kateri najdemo nekaj dragocenih izjav o problemu, ki nas zanima.

Iz korespondence je namreč razvidno, da je Levec že sorazmerno zgodaj, kmalu po končani sedmi šoli, resno dvomil o vrednosti lastnega pesniškega dela. Tedaj je — kot dvajsetletni mladenič — pisal svojemu dekletu, da ima sicer »zlat čas« za pesnjenje ali pisanje pripovedništva, obžaluje pa, ker je za tako delo »prelen« in ker prav zato »nima dosti upanja«. Tovrstni pesimizem je konkretiziral z izjavo, po kateri naj bi često mislil na nove pesmi in povesti, »pa kaj misel, misel pomaga če se v delu ne vresniči?« (J. Dolinarjevi dne 14. avgusta 1866). Ta formulacija nam daje slutiti, kako težko je Levec pogosto umetniško realiziral svoje literarne zamisli in načrte, kako mučen in verjetno dolgotrajen je moral biti pri njem večkrat proces besednega oblikovanja. Toliko večje je nedvomno bilo po vsem tem ugodje, ki ga je v njem zbudila Stritarjeva pozitivna ocena pesmi. Nič manj zadovoljstva pa ni ob tej priliki občutila J. Dolinarjeva, ki je potem, ko je zvedela za Stritarjevo pohvalno mnenje, pisala Levcu nadvse veselo pismo, češ zdaj si vsaj lahko »prepričan da si zakaj«. Iz istega pisma zvmemo tudi to, da je Levec večkrat, kadar je z njo govoril o svojih pesmih, »nejevoljno rekel, da ni vse to nič in da ne more nič prida narediti«. (J. Dolinarjeva Levcu dne 13. februarja 1867).

Ta skepticizem v pesniku so kasneje še stopnjevale nekatere zunanje okoliščine. Ena takih je bila npr. skupno bivanje s Franom Šukljatom na Dunaju, okoliščina, ki je pesnika hudo motila. V tej zvezi je Levec pisal J. Dolinarjevi, da mu je čisto nemogoče »razmišljati« ali »kako pesem zapisati« v pričo drugega človeka, »vzlasti pa ne v pričo Šukljeta, ki se iz vseh slovenskih poetov mene ne izvzema neusmiljeno norca dela (dne 22. decembra 1870). Čeprav so verjetno soodločale, vendar te in druge take okoliščine niso bistveno vplivale na Levčevo preusmeritev, že zato ne, ker je vrsta močnejših vnanjih činiteljev pesnika naravnost spodbujala k delu (Janežič, Stritar, J. Dolinarjeva). Poglavitnega razloga, da je prenehal s pesnikovanjem, torej ne kaže iskati zunaj Levca, temveč v njem samem. V tem pogledu je bila pač odločilna njegova nevera v lastno besedno oblikovalno zmogljivost, ki se je z leti stopnjevala, odločilen je bil tisti »nič« oziroma »nič prida«, o katerem je govoril svoji kasnejši zaročenki in ženi.

Določneje se Levec o pomanjkljivostih svojega pesništva, o skromni besedno oblikovalni nadarjenosti v pismih ni izrazil, zato danes lahko samo ugibamo o tem, kaj ga je konkretno navdajalo s skepso in nerazpoloženjem. Oglejmo si zdaj nekatere slabosti in druge manj pozitivne posebnosti Levčevega pesništva — morda so te povzročile preobrat v njegovi dejavnosti. Ni izključeno, da je pesnik ravno ob njih zdvomil v svoj pesniški talent in nehal verzificirati.

Levčevi pesniški poskusi nosijo na sebi od prvih objav do leta 1875 vse znake umetniške neizvirnosti, nesamostojnosti. Če odštejemo koseskizme ter

izraze iz srbohrvaščine, na katere naletimo zlasti v zgodnjih verzih in ki ne dvigajo njihove umetniške kvalitete, vidimo, da se naš pesnik nikoli ni mogel izviti iz vplivnega območja Prešernove in Jenkove lirike. Oba, Prešeren in posebno Jenko, sta na Levca napravila tako močan dojem, da se mu pesniški začetnik ni mogel upreti niti v trenutkih, ko je v tihi zbranosti skušal oblikovati lastna doživetja na svoj način. Proces verznega oblikovanja je bil pri njem po vsej verjetnosti prav zaradi nenehne prisotnosti tujega pesniškega sveta tako naporen in dolgotrajen, kot je razvidno iz pisem J. Dolinarjevi.

Prešeren je na Levca najprej vplival s klasično dognano obliko svojih Poezij. V Vencu 1862, Torbici 1863, v Učiteljskem tovarišu 1863/64 je mladi pesnikovavec v enem primeru skušal posneti celo komplicirano kitično obliko pesmi »Pevcu«, v navedenih listih je nadalje priobčil dva soneta z akrostihom, narejena docela po Prešernovem zgledu, in tri navadne sonete, katerih dvodelna notranja struktura, zaporedje rim v tercetnem delu (npr. c d d — c e e ali c d e — c d e) in celo način izražanja močno spominjajo na umetniške stvaritve velikega vzornika. V kasnejših letih je Prešeren vplival tudi v vsebinsko izpovednem smislu na mladega posnemavca. V pesmi »Slovo« (Zvon 1870, 119—20), v kateri še izjemoma izpoveduje Levčevo globlje erotično razpoloženje, odkrijemo vsebinsko podobnost s pesmijo »Ukazi« in s sonetom »Oči bile pri nji v deklet sò sredi«.

Obsežnejši kot Prešernov je Jenkov vpliv na verzifikacijo Frana Levca. Spočetka se Levec vzoruje pri Jenkovi domoljubni poeziji. V okvir tega vplivnega območja gresta pesmi »Vse drobno!« in »Želja« (Torbica 1863, 2 zv., 56—57, 60—61). Prvo je napisal Levec pod vtisom Jenkove »Dan slovanski«, drugo pod dojmom pesmi »Naše gore«. Z izjemo pesmi »Rožmarin« (Slovenski glasnik 1868, 124), ki predstavlja adaptacijo Jenkove objektivne izpovedi »Lilije«, sta na ostale verze vplivala predvsem cikla »Obujenke« in »Obrazi«. Na »Obujenke« spominjajo po svoji kitični zgradbi in metrični obliki, deloma celo po vsebini in nekaterih stilizmih, pesmi iz cikla »Cvet brez sadu« (Zvon 1870, 171) ter pesem »Ko sem trgal cvetje rož« (ravno tam, 153). Pod vtisom Jenkove poezije je Levec napisal tudi pesem »Hrast« (Slovenski glasnik 1865, 312) in »Savico« (ravno tam, 1866, 201), ki pa spominjata na cikel »Obrazov« bolj po svoji zunanji obliki — po štirivrstičnem tristočnem troheju — kot po lirskem motivu ali čustveno razpoloženskem vzdušju.

Motili bi se, če bi mislili, da se je Levec postopoma osvobajal ali celo osvobodil slovenske lirske tradicije. Njegova zadnja pesem »Prošnja« (Ljubljanski zvon 1881, 101—102) ne kaže samo, da se naš avtor pri pesnikovanju nikakor ni mogel otresti umetniško sugestivnih podob in predstav iz tuje pesniške resničnosti, temveč nas celo prepričuje, da so nanj delovali vnanji vplivi — tako zunanje oblikovni kot vsebinsko izpovedni — čedalje siloviteje.

Osnovna misel »Prošnje« razodeva npr. podobnost z idejo Jenkove ljubezenske izpovedi »Zakaj me ne ljubiš?« V obeh primerih prosita nesrečna, neuslišana pesnika izvoljenko svojega srca, naj jima izpolni vsaj zadnjo prošnjo. Medtem ko Jenko roti dekle, naj mu pove vzrok, zakaj ga ne ljubi, poje Levec: »izpolni edino to prošnjo mi til / Nikar ne povešaj svojih oči!« Tu pa se Levec srečuje še z osrednjim izpovedno vsebinskim elementom Prešernove »Prošnje«, po kateri je prevzel tudi naslov: Resignirani Prešeren prosi dekle, ki ji ne more več braniti, da se ne bi ozirala po drugih, naj mu vsaj oči odpre in mu dá gledati »njih svit«. In kako je pri Levčevi pesmi? Razen neizvirnih stilizmov,

kot so »bele roke« ali »cvetoča podoba« (pri Prešernu »nje obličje cveteče«), najdemo v njej cele verzve, sposojene iz Poezije. Če beremo pri Levcu »... za bele rokē te prijel, / na srce pritisnil, goreče objel,« takoj pomislimo npr. na pesem »Judovsko deklec« in na stiha iz nje, ki se glasita: »Za bele jo rokē prijel, / na srce stisnil, jo objel.« Itd., itd.

Domnevamo, da se je Levec zavedal številnih tujerodnih elementov v svoji verzifikaciji. Prav spoznanje o oblikovni in celo vsebinski odvisnosti, ki se je nikakor ni mogel rešiti, ga je zelo verjetno najbolj vznemirjalo. Hromilo je njegovo ustvarjalno voljo in krepilo dvom v smiselnost pesnikovanja sploh.

Druga slabost njegovih pesniških poskusov iz študentovskih let je prevelika zgovornost, pravcata dolgoveznost izražanja. Večina lirskih pesmi v Zvonu obsega — kot po neki obveznosti — dvajset, trideset stihov, ne da bi vsebinski razpon ali druge notranje zakonitosti opisanih doživetij oziroma motivov tako širino zahtevale. Razvlečenost izraza je Levec seveda zaman skušal reducirati. V tem pogledu in v tem času pri njem še pogrešamo občutek za pravo mero.

Tretje, kar je Levcu skoraj gotovo prišlo do zavesti in nad čimer se je moral zamisliti, zadeva razvojno črto njegovega pesništva. Od domoljubne in nacionalno politične tematike je v svojih zadnjih stihih, priobčenih v Stritarjevem Zvonu 1870, prešel izključno k izpovedovanju osebnih, zlasti ljubezenskih občutij in razpoloženj. Razvil je torej tak tip pesništva, proti kateremu se je v osemdesetih letih dosledno boril kot urednik naše osrednje literarne revije in kot leposlovni mentor. Količkor se je negativni odnos do subjektivno lirske poezije pripravljaval v Levcu že v sedemdesetih letih, kar smemo domnevati, bi utegnil tudi ta činitelj sovplivati pri njegovi preusmeritvi iz pesništva v prozo, v literarno zgodovino in teorije ter praktično uredniško delo.

Ne moremo sicer dokazati, toda z veliko verjetnostjo predpostavljamo, da so vsi navedeni in morda še kateri drugi razlogi pripravljali in pripravili preobrat v Levčevi literarni dejavnosti. Docela nesporno je pri celi stvari le dejstvo, da je Levec leta 1875 prenehal pesniti. Glede na prej povedano mu moramo tako odločitev šteti samo v prid. Z njo je priznal, da poezija ni bila njegova osnovna nadarjenost, da ni bila tista literarna zvrst, v kateri bi bil lahko ustvaril izvirne in trajnejše umetniške vrednote. In če sta za vsestransko razlago in globljo ocenitev literarnih stvaritev, torej za tisto področje literarne kulture, na katero je stopil Levec kmalu potem, ko se je poslovil od verzov, potrebni poleg drugega še brezobzirna odkritost oziroma poštenost do samega sebe in vedno čuječa samokritičnost, potem smo lahko mirni. Ob ravno kar opisani preusmeritvi je Levec dokazal, da mu ni manjkalo niti ene niti druge.

Kajetan Gantar

NA SLEDI ZA HOMERJEM*

Odkar je leta 1795 F. A. Wolf objavil svoja slovita *Prolegomena ad Homerum*, je nastal razkol v vrstah klasičnih filologov. Vera v enega Homerja, vsemogočnega genija, ki je ustvaril Iliado in Odisejo, se je zamajala; zdelo

* Ob knjigi Albert Bates Lord, *The Singer of Tales*. Harvard Studies in Comparative Literature 24. Cambridge, Massachusetts 1960.

se je, da je val francoske revolucije pljusnil celo v tako odmaknjeno znanost, kot je klasična filologija. Učenjaki so se razdelili v dva nasprotujoča si tabora, v analitike in unitarijance. Unitarijanci so, bodisi pod vplivom častitljive tradicije, bodisi očarani od neizrekljive lepote Homerjevih pesmi, še naprej verovali v zgodovinsko resničnost njegove pesniške eksistence. Analitiki pa so zarezali v živ organizem njegove poezije in jo secirali na praprvine, ki naj bi jih šele neki anonimni redaktor — ali morda cel štab redaktorjev — strnil v Iliado in Odisejo. Pri tem pa sami niso vedeli, kam zastaviti skalpel. Kmalu se je namreč izkazalo, da zadeva le ni tako preprosta, da Iliada in Odiseja nista amebi, ki bi ju lahko poljubno rezali v manjše samožive organizme. Od vseh 18 »prapesmi«, kolikor jih je Lachmann, eden vodilnih analitikov, izluščil iz Iliade, je samo prva imela svoj organski začetek in samo zadnja svoj organski zaključek . . .

Odtlej je minilo že skoraj 170 let. Spor se še ni polegel, dokazno gradivo enih in drugih se je nakopičilo v nedogled, in »homersko vprašanje« je danes zapleteno bolj kot kdaj poprej. Le fronta med analitiki in unitarijanci ni več tako ostro začrtana, njihova gledišča so se v marsičem zblížala. Danes bi tudi med najbolj fanatičnimi unitarijanci težko našli koga, ki bi si predstavljal, da je Homer vse svoje bogastvo in vso lepoto svoje poezije pričaral iz nič. Vsi se strinjamo, da je že pred njim obstajala stoletna pevška tradicija, da je Homer iz te tradicije izšel, se nanjo naslanjal ter črpal iz nje ustaljena rekla, posamezne verze in zaokrožene motive. Po drugi strani bi tudi med analitiki danes težko našli koga, ki bi povsem zanikal Homerjev obstoj: eni vidijo v njem začetek — pesnika, ki je ustvaril prvotno jedro, pra-Iliado in pra-Odisejo, okrog katerega so poznejši redaktorji nanizali pesemske vložke in periferne motive, tako da se je pesnitev razrasla in privzela sedanji obseg; drugi vidijo v njem zaključek razvoja — pesnika, ki je ciklus že obstoječih pesnitev povezal v homogeno celoto in ga predahnil z enotno kompozicijo, z idejo Ahilovega srda, ki se kot živ fluidum pretaka iz verza v verz. Tretji razlikujejo kar dva Homerja: prvi (*A-Dichter*) je zasnoval pesnitev v njeni mladostni svežini, od njega izvira vse, kar je v tej poeziji lepega, izbrušenega, izklesanega, živega, klasičnega; drugi (*B-Dichter*) je za njim retuširal, dodajal je to, kar je v tej poeziji neverjetnega, dolgočasnega, neskladnega. Razumljivo je, da so kriteriji takšne stilne analize izrazito subjektivni in nezanesljivi. In če k temu dodamo še vprašanje dveh epov — Iliade in Odiseje —, katerih vsak naj bi izviral iz dveh različnih pesniških virov, dobimo kar štiri Homerje itd.

Tako bi lahko še in še naštevali več ali manj duhovite hipoteze in teorije, in jim ne bi prišli do kraja. Argumenti, s katerimi dokazujejo eni in drugi, so vzeti z najrazličnejših področij. Tu se postavlja vprašanje bronastega in železnega orožja, vprašanje epskega jezika, ki je neverjetno posrečen konglomerat različnih grških dialektov in razvojnih stopenj, vprašanje razmerja med Zeusom in Usodo, vprašanje odločujoče vloge kralja, demosa ali plemstva, vprašanje prvotnega barbarstva in poznejšega etosa, vprašanje raznih »nesoglasij« in »protislovij«. In čeprav odgovori na ta vprašanja niso privedli do zadovoljive rešitve zadnjega, »homerskega« vprašanja, so vendar dali prenekatero pobudo za nova raziskovanja na področju arheologije, etnologije, lingvistike, verske, pravne, kulturne in politične zgodovine.

Eno izmed vprašanj, ki se v tej zvezi postavlja, je tudi, ali je Homer svoje pesnitve sam zapisal. Vprašanje se navadno postavlja takole: ali je mo-

goče pesnitev tako enovite kompozicije in takšnega zunanjega obsega, kot je Iliada (čez 15.000 verzov) ali Odiseja (čez 12.000 verzov), zasnovati in zapeti na pamet? V tej obliki si je vprašanje zastavil tudi ameriški klasični filolog Milman Parry. Odgovor je skušal najti po eksperimentalni poti; »živ laboratorij« mu je bila pri tem pesniška ustvarjalnost srbskohrvatskih guslarjev, ki ji je posvetil najlepša leta svoja raziskovalna dejavnosti.

Seveda Parry ni bil prvi, ki je potegnil paralelo med Homerjem in srbsko-hrvatsko junaško epiko. Že sto let pred njim je Jakob Grimm zapisal: »Od homerskih pesnitev dalje ne poznamo pravzaprav nobenega pojava, ki bi nas lahko bolj ko te (namreč srbske pesmi) poučil o bistvu in izvoru epa.«¹ Pri nas je Maks Pleteršnik že l. 1865 objavil razpravo o prisposodobah v Homerju in srbskih narodnih pesmih.² Zlasti veliko zanimanje za srbsko junaško epiko pa je med homeroslovci vzbudil naš rojak Matija Murko, predvsem s svojo knjigo »*La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXe siècle* (Paris 1929). To delo je vzbudilo tudi Parryja, ki sam pravi: »... spisi profesorja Murka so me bolj kot kateri drugi privedli do proučevanja narave ustne poezije in do proučevanja junaških pesmi južnih Slovanov.«

Parry je dvakrat potoval po Jugoslaviji: prvič leta 1933, drugič pa od junija 1934 do septembra 1935. Spremljal ga je njegov rojak Albert Bates Lord in pa Nikola Vujnović, preprost mladenič iz hercegovaške vasi Burmaz. Le-ta je bil sam guslar, zato je lažje našel dostop do svojih pesniških vrstnikov ter je Parryju in Lordu v marsičem olajšal njuno delo. Parry je sam zapisal: »... za večji del uspeha se moram zahvaliti pomoči, ki mi jo je nudil Nikola Vujnović...« Toda sredi zbirateljskega dela je Parryja zatekla smrt; umrl je decembra 1935. Najlepši spomenik mu je postavil guslar Milovan Vojičić, ki je o njem sestavil pesem, kjer pravi med drugim:

*... To ne bijo soko tica siva,
Več Profesor Milman Parry slavni!
Naša će ga pričat' istorija,
I spominjat' u mnoga vremena.
To je čovjek dobrih osobina,
A kiti ga mudrost i vrlina,
Dobra srca a pogleda blaga.
A naša mu istorija draga...*

Parryjevo delo je v vseh vidikih nadaljeval njegov najožji sodelavec Lord, tako da je večkrat težko ločiti, kaj je duhovna last enega in kaj drugega. Lord je po Parryjevi smrti še trikrat obiskal Jugoslavijo (l. 1937, 1950, 1951). Prevzel je tudi vse delo v zvezi s transkribiranjem zbranih pesemskih besedil, pri čemer mu je pomagal cel štab učenjakov, med njimi klasični filolog J. H. Finley, anglist in komparativist H. T. Levin, slavisti M. Karpovich, G. Ružičić, R. Jakobson, etnolog M. Filipović ter znameniti muzikolog, kompozitor in pianist Béla Bartók. Lord se je tudi lotil zahtevne naloge, da priredi zbrane pesmi za knjižno izdajo; doslej sta izšla prvi in drugi zvezek te zbirke v skupni založbi

¹ Cit. po J. Jurančiču, *Srbska in hrvatska ljudska epika* (Kondor 31), 136/7.

² Razpravo je objavil najprej v nemškem izvestju celjske gimnazije, nato (l. 1873) v slovenščini v mariborski Zori (Zora II. 312—316, 325—330).

Srbske akademije znanosti in Harvardske univerze.³ L. 1960 pa je objavil monografijo *The Singer of Tales* (»Pevac pripovedk«), ki naj bi predstavljala nekakšna *prolegomena* k zbirki srbskohrvatskih junaških pesmi. V tej študiji je strnil svoja opažanja v zvezi z nastajanjem, življenjem in značajem ustnega pesništva (*Part I: The Theory*), nato pa dobljene izsledke apliciral na Homerjevo Iliado in Odisejo ter na nekatere srednjeveške epske pesnitve (*Part II: The Application*).

Parryjev poglavitni namen pri zbiranju in proučevanju teh pesnitev je bil, da odkrije svojega »Homerja«. In res! Guslar Avdo Međedović iz Bijelega Polja mu je zapel epos *Ženidba Smailagić Meha*, ki obsega čez 12.000 verzov, torej toliko verzov kot celotna Odiseja. Torej je le mogoče pesnitev Homerjevega formata zapeti na pamet, brez pismene podlage!

Toda Parryju in Lordu ni šlo samo za zunanji obseg homerske pesnitve, ampak za ponazoritev splošnega ustvarjalnega procesa v tisti vrsti poezije, ki sta jo — za razliko od literarne ali pismene — označila kot *oral poetry* (»ustno pesništvo«).

In kakšen je ta ustvarjalni proces?

Ustni pevec se svojih pesmi »nauči« od drugih: od drugih pevcev prevzema ustaljena rekla in verze, zaokrožene motive in cele pesnitve. Toda kadar tako »naučeno« pesnitev posreduje občinstvu, to ni samo gola recitacija ali reprodukcija, ampak nekaj več, ustvarjalen proces, kjer je reproduktiven umetnik hkrati tudi produktiven. Ravno v tem je namreč bistvena razlika med literarnim in ustnim pesnikom: literarni pesnik ustvarja verze v svoji samoti, ne da bi jih s tem že predvajal občinstvu; pri ustnem pevcu pa je akt ustvarjanja identičen z aktom predvajanja. Pri literarni poeziji je med trenutkom ustvarjanja in trenutkom branja ali predvajanja neka časovna vrzel; pri ustni poeziji pa med tema trenutkoma ni nobene časovne vrzeli, ustvarjanje in predvajanje sta le dva aspekta istega časovnega obdobja.

Ustni pevec torej prevzema pesnitve od drugih, vendar jih pretopi v plavžu lastne fantazije, motive variira v svojem osebnem stilu, verze poljubno spreminja, prestavlja, izpušča, dodaja. Vsak ustni pevec ima svoj stalen repertoar priljubljenih motivov, izdelanih prisposodob in stereotipnih verzov, ki jih ob prvi priliki vplete in asimilira v prisvojeno pesnitev. Sposoben pevec lahko pesnitev, ki je pred njim obsegala 2000 verzov, razširi na trikrat ali večkratni obseg. Tu se ne postavlja vprašanje avtorstva ali plagiatorstva, copyright je nepoznan. Kar je last enega pevca, to je last vseh, kakor jezik, ki ga vsi govorimo — in vendar si ga vsak po svoje prikroji. Pesnitev, ki jo pevec — imenujmo ga guslar, bard, aoid ali rapsod — tako poustvari, tudi iz ust istega pevca ne more biti dvakrat enako povedana ali zapeta: kakor ne moreš dvakrat stopiti v isto vodo, tako tudi ne moreš dvakrat prisluhniti isti ustni pesnitvi. Takšna pesnitev je kot veletok, ki teče od ust do ust, iz kraja v kraj, iz roda v rod, iz veka v vek. Zato tudi ne more imeti neke ustaljene zunanje forme, kot jo imajo literarne besedne umetnine. Kakor hitro skuša takšno ustno pesnitev fiksirati in zapisati, neha biti ustna pesnitev in ostane samo še fosil.

Med zunanjimi značilnostmi ustnega pesništva sta najizrazitejši »formula« in »tema«. Kot »formulo« označujeta Parry in Lord to, kar so prejšnji filologi

³ Serbocroatian Heroic Songs — Srpskohrvatske junačke pjesme. Skupio M. Parry, uredio A. B. Lord. Beograd — Cambridge. Vol. I. 1954, vol. II. 1953. — Drugi zvezek obsega izvirnike, prvi zvezek angleške prevode pesmi, zbranih na področju Novega Pazara.

označevali z izrazi »ukrasni pridevek«, »epski kliše«, »stereotipni verz«. »Formula« je po njuni definiciji »skupina besed, ki se praviloma uporablja pod istimi metričnimi pogoji, da bi izrazila neko določeno bistveno misel«. Takšno formulo uporabi ustni pevec vselej, kadar je treba opisati neki ponavljajoči se pojav, npr. jutranjo zarjo (Homer: »Kadar pa Zarja ob svitu prikaže se z rožnimi prsti«, srbska ljudska pesem: »Kad je zora krila pomolila«). Ustnemu pevcu namreč niso važne besede, ampak dejanje. Ustni pevec nima časa za podrobno in izbrušeno stiliziranje, za iskanje in klesanje vedno novih izraznih oblik, kot dela literarni umetnik; še preden izpoje en verz do kraja, mora imeti v mislih že pripravljen naslednji verz. Seveda pa tudi formule niso neki odreeneli klišeji, ampak imajo prav tako samostojno življenje kot besede: vsaka formula se postopoma obrabi, nakar jo nadomesti druga, ki ima večjo pomensko svežino in prožnejši izrazni potencial. — Kar je »formula« v malem, to je »tema« v velikem: to so nekakšni ponavljajoči se motivi, ki jih ima pevec vedno pri roki, opisi zborovanj, svatb, bitk itd., ki jih vpleta v vsako poljubno pesnitev in ji z njimi daje to, čemur pravimo »epska širina«.

Prisotnost formul in tem je torej — po Parryju in Lordu — poglobljena značilnost ustnega pesništva. In ker je oboje značilno tako za Homerjeva epa kot za srbske junaške pesnitve, naredi Lord daljnosežen zaključek, da je bil tudi Homer eden izmed ustnih pevcev svojega časa, vsekakor daleč najposobnejši med svojimi vrstniki. Kdo in kdaj pa je njegovi pesnitvi zapisal, na to vprašanje nam avtor ne da jasnega odgovora. Le na enem samem mestu izraža precej šibko utemeljeno domnevo, da se je to zgodilo pod vplivom starih orientalskih slovstev (Gilgameš, Stari Testament).

Seveda ima Lordova teza tudi svoje šibke strani.

Da je Homer zajemal iz bogate aoidske in rapsodske dediščine, o tem ne dvomijo analitiki in ne unitarijanci. Tudi domneva, da je bil Homer sam potujoči ustni pevec, ni nova; srečamo jo že v antiki. Večkrat imamo vtis, da Lord vse premalo upošteva starejšo strokovno literaturo o Homerju, zlasti tisto, ki je bila objavljena izven anglosaksonskega jezikovnega območja. Tako npr. nikjer ne navaja niti tako fundamentalnih del, kot so razprave E. Betheja⁴ in W. Schadewaldta⁵. Prvi je pomemben, ker je — ravno ob upoštevanju paralelnega gradiva ljudskih pesmi — opozoril na bistveno razliko med pesemskim in epskim stilom; drugi pa je v svoji razpravi *Die Gestalt des homerischen Sängers* (»Lik homerskega pevca«)⁶ orisal doslej najbolj plastičen portret homerskega pevca, ki se v številnih potezah presenetljivo ujema z Lordovimi izsledki.

Dalje. Vsekakor bi se moral Lord nekoliko ustaviti tudi ob Homerjevem heksametru. Če ga primerjamo s srbskim desetercem, lahko ugotovimo, da je deseterec silno preprost in lahko priučljiv: kratek je, sestavljen iz samih trohejev, vedno ima enako število zlogov, cezuro vedno na istem mestu. Nasprotno pa je Homerjev heksameter neprimerno bolj raznolik in zapleten, v njem se nenehno spreminja število zlogov, v njem se v neenakih presledkih menjavajo daktili in spondeji, cezuro ima lahko zdaj na tem, zdaj na drugem mestu. Malo verjetno se zdi, da bi mogel tako umeten verz, kot je Homerjev heksameter, prehajati od ust do ust. Seveda je zrasel iz ljudskih prvin, iz manjših daktiloidnih sestavin, in se je grškemu jeziku organsko podal; toda tako dognano

⁴ E. Bethe, *Homer. Dichtung und Sage. Erster Band: Ilias* (Leipzig—Berlin 1914).

⁵ W. Schadewaldt, *Von Homers Welt und Werk*. Stuttgart 1943 (1. izdaja), 1951 (2. izdaja).

⁶ Objavljeno v navedeni knjigi, str. 54—86.

obliko, kot jo ima, mu je lahko vtisnila le neka močna pesniška osebnost; imenujmo jo Homer!

Nerešeno ostane tudi vprašanje dolžine Homerjevih epov. Avdo Međedović je sicer res zapel pesnitev, ki je obsegala 12.000 verzov, torej toliko verzov kot Odiseja. Toda to je še vedno veliko manj kot Odiseja. Kajti srbski deseterec ima vedno deset zlogov, Homerjev heksameter pa 12—17, povprečno 15 zlogov. Torej je Homerjeve Odiseje še zmerom za 18.000 Međedovićevih verzov! Da o Iliadi sploh ne govorimo... Dalje imamo vtis, da so Lorda med pisanjem njegovega dela prehitela novejša odkritja. Dešifriranje kretske B-pisave sicer pozna in ga tudi omenja, vendar ga ne upošteva v zadostni meri. Seveda tudi še ni mogel upoštevati najstarejše grške dešifrirane pesmi, najdene na tablici iz Enkomija na Cipru.⁷

In naposled se nam vsiljuje tudi vprašanje, ali so »formule« in »teme« res tako prepričljivi in neizpodbiten dokaz ustmenosti (*orality*) neke pesnitve. Eksperimentalno dokazovanje je v literarnih vedah precej nenavadno in tvegano početje; sploh bi v tem primeru težko govorili o »dokazovanju«, rajši o »ilustraciji«. To je podobno kot z vprašanjem o izvoru atiške tragedije. Tudi v zvezi s tem vprašanjem so filologi in etnologi zbrali ogromno paralelnega gradiva z vseh kontinentov — gradiva o zborovskih pesmih in plesih, o maskah in o ekstatičnih kultih, ki so na moč podobni Dionizovemu kultu. Toda čeprav so s temi paralelami v marsičem osvetlili ozadje nastanka atiške tragedije, vendar je še zmerom ostalo nerešeno najvažnejše vprašanje: zakaj se je tragedija razvila ravno v Atiki in ne tudi drugod po svetu, kjer so obstajali podobni pogoji? Isto velja — mutatis mutandis — tudi za Homerja. Lord sklepa nekako takole:

A. Formule in teme so izrazita značilnost usnega pesništva; literarne pesnitve ne vsebujejo formul in tem ali vsaj ne v takšnem izobilju.

B. Iliada in Odiseja vsebujeta obilje formul in tem.

Ergo: Iliada in Odiseja sta izrazito ustni (in ne literarni) pesnitvi.

Toda takšna logika velja morda v matematičnih in naravoslovnih znanostih, ne pa v literarnih, ki imajo svojo logiko. Dejstvo, da nekaj nikjer drugje ne eksistira, še ne dokazuje, da to tudi ne bi moglo enkrat nekje eksistirati. Poudarjam: enkrat in samo enkrat. In Homer je nekaj tako enkratnega. Nekaj tako enkratnega, da nečesa podobnega ni mogoče v epruveti obnoviti, pa četudi bi bila epruveta tako velika kot cela Jugoslavija. Tako kot je nekaj enkratnega tudi Shakespeare. Koliko je bilo gledaliških družin v Elizabetinski Angliji, kjer so gledališčniki prav tako pisali svoje drame — in vendar se je izmed vseh dvignil en sam Shakespeare! Podobno je tudi z razmerjem med Homerjem in ustnimi pevci. Zakaj tudi ko bi bil epos Avda Međedovića daljši od Homerjeve Iliade in Odiseje, bi med njima še zmerom ostala velika, nepremostljiva razlika v umetniški potenci.

In tako imamo vtis, da sta Parry in Lord sicer v marsičem osvetlila gradivo, iz kakršnega naj bi bili zgrajeni Iliada in Odiseja, odprto pa sta pustila bistveno vprašanje: kakšen je bil pri izgradnji teh epov delež vodilnega arhitekta — Homerja?

Seveda navedeni pomisleki v ničemer ne zmanjšujejo vrednosti Parry-Lordovega dela in pomembnosti njunih izsledkov, ki do neke mere gotovo veljajo

⁷ Pesem je dešifriral ameriški klasični filolog H. D. Ephron in objavil tekst v časopisu *Harvard Studies in Classical Philology* 65, 1961, 39—107. Pri nas je o tem poročal J. Kastelic, *Grška poezija pred Homerjem* (NR 1961, 412—413).

za sleherno ustno pesništvo, tako da si je Parry v resnici zaslužil naziv *Darwin of oral literature*. Tudi Lordova teorija ustnega pesništva, kot jo vsebuje prvi del njegove študije, je v svojem jedru pravilna; problematična je le aplikacija te teorije na Homerjev epos v drugem delu knjige. Poleg tega pa predstavlja njuno delo vzpodbuden primer plodnega sodelovanja med znanstveniki različnih strok in narodnosti — sodelovanja med slavisti in klasičnimi filologi, etnologi in muzikologi, Jugoslovani in Amerikanci. In morda je še več kot sam prispevek k rešitvi homerskega vprašanja vredno to, kar je bilo Parryju in Lordu le sredstvo za doseg cilja: ogromna zbirka srbskohrvatskih junaških pesmi⁸, ki je bila zbrana zares v zadnjem trenutku. Danes, ko prodirata civilizacija in pismenstvo (le-to predstavlja po Lordu »smrt ustnega pesništva«) tudi v najbolj odmaknjene kotičke naše države, bi bilo morda že prepozno.

Poročila, ocene, zapiski

PISPEVEK K ZGODOVINI ORGANIZACIJE SLOVENISTIČNEGA INŠTITUTA

Kot prva točka resolucije je bila na zaključku letošnjega občnega zbora Slaviističnega društva v Mariboru postavljena zahteva po slovenističnem inštitutu. Objava naslednjega dokumenta naj priča, kakšna so bila dozdanja prizadevanja. Obravnavan je bil na seji fakultetne uprave ljubljanske univerze 18. maja 1963 in je tam naletel na nerazumevanje in hud odpor. Podpisana se v polni meri zaveda usodne odgovornosti vseh tistih, ki našo znanstveno organizacijo v tako kritičnem času, kot je današnji, ovirajo.

Dokument je mestoma rahlo prestiliziran, ob koncu pa nekoliko skrčen; saj noče vzbujati videza, da podpisana preveč ponuja svojo voljo in moči. Če naj je to kamen spotike, se rada umakne.

Ustanovitev inštituta za
slov. literarno zgodovino

Univerzitetnemu svetu v Ljubljani

Podpisana dr. Marja Boršnik, univ. profesorica in vodja katedre za slovensko literarno zgodovino, in dr. Boris Paternu, univ. docent in predstojnik oddelka za slovanske jezike in književnosti, se v imenu slovenskih znanstvenih ustvarjalcev na področju literarne vede, včlanjenih v Slavističnem društvu, potegujeva za ustanovitev znanstvenega Inštituta za slovensko literarno zgodovino pri ljubljanski univerzi, in to iz naslednjih razlogov:

1. Slovenska literarna zgodovina ni samo ena naših najstarejših znanstvenih panog, ki korenini že v Trubarju, marveč je hkrati tudi ena najosrednejših humanističnih disciplin, ki osvešča naš narod o njegovih živih koreninah, da more ta organsko rasti v prihodnost. Kljub temu pa ta naša izrazito nacionalna veda še do danes nima svojega znanstvenega inštituta, kjer bi moglo strokovno delo organizirano potekati.

2. Rajni prezident SAZU France Kidrič je sprožil prvo zamisel takšne organizacije tako, da je v okviru akademije imenoval nekaj znanstvenih sodelavcev, ki naj bi napravili skupen delovni načrt. Ta načrt smo si po Kidričevi smrti pod vodstvom novega

⁸ Zbirka obsega 13.000 pesemskih tekstov, katerih večji del je posnet na 3500 gramofonskih plošč.

prezidenta Josipa Vidmarja pred najmanj 9 leti postavili, iz raznih dovolj opravičljivih vzrokov pa ga v takšni obliki še do danes nismo mogli v celoti izvesti. Osredotočen je bil v glavnem le na starejše slovstvo v namenom, da pripravi znanstveno kritične izdaje starejših tekstov in korespondence poleg raznih bibliografij in nadaljevanja Slovenskega biografskega leksikona. Dejansko pa je bilo zaradi pomanjkanja dotacij in prostorov na naši akademiji šele lansko leto mogoče udeležiti večji košček tega obsežnega programa z ustanovitvijo posebnega oddelka za Slovenski biografski leksikon, kar pa še zdaleč ne zajema celote, kakršna bi mogla ustrezati potrebam današnjega časa. Zavedajoč se teh potreb, je univ. prof. dr. Anton Ocvirk ob sodelovanju prizadetih pred nekaj leti sestavil nov načrt za »znanstveno-raziskovalno delo do 1965«, ki zajema naše literarne in jezikovne vede v celoti. Ta načrt pa je preobsežen, da bi se dal čez noč realizirati, čeprav je, gledano z daljše perspektive, zelo pomemben in upoštevanja vreden. Danes pa zanj ne manjka le gmótnih sredstev in prostorov, marveč predvsem tudi znanstvenega kadra, ki smo ga dolžni šele načrtno vzgojiti. Ker nočemo posegati v načrte in delo SAZU, v našo organizacijo ne nameravamo vključiti jezikoslovnih ved, kolikor pa tam literarne vede dobivajo možnost realizacije, se želimo z njimi organizacijsko vskladiti.

3. Naš načrt je odsev najaktualnejših potreb današnjega časa. Naš osrednji smoter je oblikovanje znanstvene zgodovine slovenskega slovstva, ki bo ideološko in stilno estetsko analizirala in ovrednotila vse, kar je bilo doslej količkaj vrednega napisanega in ohranjenega v slovenski besedi. Samo takšno delo more pokazati v pravi luči našo duhovno zakladnico preteklosti in osvestiti ne samo Slovence, marveč predvsem tudi ostale jugoslovanske narode, da bo mogoče v čim hitrejšem času sestaviti tudi skupno zgodovino jugoslovanskih književnosti.

Takšno literarno zgodovino je pričel beograjski Zvezni svet za znanstveno delo že spomladi 1961 organizirati in je predvsem v ta namen podpisano imenoval ne samo v komisijo za humanistične vede, marveč tudi v podkomisijo za literarno zgodovino. Za izdelavo programa znanstvenoraziskovalnega dela s področja literarne zgodovine je bilo nato na Svetu za znanost LRS v avgustu in septembru 1961 sklicanih več sej, na katerih je podpisana naglašala, da se organizirano delo ne bo moglo realizirati, dokler ne bo ustanovljen znanstveni inštitut. Isto je naglašala tudi na sestankih Zveznega sveta, kjer se je pričelo delo za obsežno literarno zgodovino od jeseni 1962 načrtno organizirati in so znanstvene ustanove ostalih republik že vse podvzele, da se takšni inštituti pri njih čimprej ustanove, kolikor jih že nimajo. Za takšno publikacijo, ki bo skušala kar najtemeljiteje izčrpati vse tvorne silnice naše književne preteklosti in se bo po prvi objavi morala nenehno dopolnjevati naprej, je namreč nujna koncentracija vseh ustvarjalnih strokovnih sil. Delo mora teči po organiziranem načrtu z jasnimi konceptom. Za to so potrebne temeljite predpriprave, ki zahtevajo primeren čas in polno osredotočitev. Vso našo preteklost je treba porazdeliti na posamezne sektorje, katerih vodstvo prevzame znanstveno preizkušni kader. Ta si izbere za sodelavce vse starejše in mlajše strokovne moči, ki ga bodo z delom in diskusijsko kritično dopolnjevale. Iz celotnega gradiva je treba izluščiti vse, kar je za razvoj preteklosti značilno in pomembno, in to izdati v posameznih antologijah. Za staro dobo (do srede XVIII. stoletja) je pomembno vse, odtlej pa je potrebna čedalje večja selekcija, zato si za novejšo in novo dobo kot predpripravo za omenjeno sintetično monografijo celote zamišljamo kolekcijo antologij, ki bodo vsebovale najpomembnejše, kar je v določenem času nastalo leposlovnega (izbor poezije, leposlovne proze, dramatike), esejističnega, kritičnega, literarnozgodovinskega s korespondenco vred. Ti izbori bi bili opremljeni z znanstveno kritičnim aparatom, vsaka knjiga po možnosti z zadevajočo študijo. O posameznih problemih, ki doslej še niso dovolj raziskani, bi bile potrebne študije in monografije.

4. Ta načrt je bil v bistvu izdelan že leta 1961, nato pa v zvezi s pozivom Zveznega znanstvenega sveta večkrat prediskutiran tudi na omenjenih sestankih Sveta za znanost LRS, kjer je podpisana nenehno naglašala potrebo znanstvene organizacije, če se hoče pravilno izvesti. Na sestanku, kjer je v času Jugoslovanskega slavističnega kongresa (jeseni leta 1961) sklicala slovenistične strokovnjake, je bil načrt odobren in se je pričel v osnovi realizirati. Ker ni bilo nikakršnih denarnih sredstev in ni kazalo čakati na organizacijo celote, zavedali pa smo se, da najbolj kriči po znanstveni obdelavi XX. stoletja, sta se za to delo organizirali dve skupini. Prva si je pod vodstvom Marje Boršnik in Borisa Merharja postavila za načrt, da na zgoraj opisani način obdela obdobje »moderne« in ekspresionizma, druga pa si je pod vodstvom Borisa Paternuja postavila za načrt, da enako obdela zadnjih dvajset let po osvoboditvi. Obe skupini sta

v začetku leta 1962 zaprosili za denarno podporo iz sklada Borisa Kidriča, v zavesti, da tu lahko dobita podporo in da bo ta podpora prva denarna baza za zaželeni inštitut. Saj nosi ime prvega iniciatorja naše organizacije in njegovega sina, ki je k metodi te organizacije duhovno pripomogel.

Prva skupina je v svoji vlogi z dne 10. II. 1962 to svojo namero takole formulirala: »Kolektiv ... dela ne namerava plačevati po urah, marveč po učinku. Zato bo po spozornem ključu in sistemu vsak član kolektiva izdelal lastno listkovno kartoteko, kjer se bo delo njegovega področja sproti registriralo in ovrednotilo, tako da bo za to delo iz skupnega fonda mesečno po učinku honoriran. Takšne sistematično urejene kartoteke postanejo po opravljenem delu last skupnosti in bodo shranjene na ljubljanski univerzi (na slavističnem oddelku), dokler ne bo zanje pripravljen prostor v znanstvenem inštitutu, kamor spadajo. Naše delo smatramo za zarodek bodočega literarnozgodovinskega oddelka v inštitutu, zato nameravamo pritegniti tudi vse ostale strokovnjake slovenske literarne zgodovine k enaki obdelavi vseh drugih obdobj.« — S strani Kidričevega sklada pa sta bili obe skupini odklonjeni. Prva skupina je bila 22. marca 1962 odklonjena z naslednjo motivacijo: »Komisija sodi, da je delo aktualno in pomembno, predlaga pa odložitev, ker še ni predložen predračun in ker je tudi še odprto vprašanje sofinansiranja založbe.« Druga skupina sedmih mlajših literarnozgodovinskih delavcev, ki pripravljajo monografijo povojne slovenske književnosti, je zaprosila za gmotno pomoč komisijo za znanstvenoraziskovalno delo pri univerzitetni upravi. Njen načrt in vloga sta bila avgusta 1962 pozitivno sprejeta, tako da je skupina prvo fazo dela že opravila in o tem decembra 1962 počela univ. upravi ter prosila za nadaljnjo pomoč v drugi fazi dela. Tudi ta ekipa se je pripravljena vključiti v bodoči inštitut in mu oddati celotno gradivo.

5. Inštitut pa je nujno potreben, da organizira celoto. Po ustanovitvi inštituta je treba določiti delovna področja in delovni obseg že obstoječih ustanov, ki naj upoštevajo, da je nujno koordinirati in usmeriti njihova prizadevanja pod enotnim vidikom in s tem dati znanosti o književnosti kolikor mogoče enoten idejni ton in delovno smer. Vse znanstveno raziskovanje je potrebno v skladu z bistvenimi in akutnimi nalogami perspektivno usmeriti in storiti vse potrebno, da se realizira čimprej. Doseči je treba, kot rečeno, podobne skupine za kolektivno delo, ki bo enako raziskalo in sintetično uveljavilo tudi književnost ostalih časovnih obdobj. To bi bila prva naloga, poleg katere pa je še cela vrsta drugih nalog, ki jih najidealnejši inštitut nikoli ne izčrpa, ker sproti rastejo in se množe.

6. Naj tu omenimo samo perečo nalogo, da čimprej povežemo naše delo z delom ostalih jugoslovanskih narodov, iščemo skupnih metod, hkrati pa tudi idejnih, snovnih in stilno-estetskih stičišč v preteklosti. Podobne stike in vplive je potrebno ugotavljati tudi v zvezi z ostalimi slovanskimi in vsemi drugimi narodi, zaradi česar je nujna pritegnitev vseh ostalih slavističnih in komparativističnih strokovnjakov; hkrati je tudi nujna pritegnitev literarnih teoretikov, prav tako pa tudi povezava z muzikologi, likovnimi in drugimi kulturnimi ter družbenopolitičnimi zgodovinarji pa tudi s strokovnjaki za zgodovino gledališča in filozofije.

7. Tak inštitut mora postati središče za načrtno zbiranje literarnozgodovinske znanstvene dokumentacije. Kakor poudarja že predsednik SDS dr. Dušan Pirjevec v eni izmed prejšnjih vlog za podoben, a širši inštitut, kakršnega si, kot omenjeno, zamišlja dr. Ocvirk, zahtevajo večje literarnozgodovinske publikacije mnogo pripravljalnih del, dolgotrajnega zbiranja gradiva in eksperimentalnega raziskovanja, ob pritegnitvi večjega števila specialistov in pomočnikov (ekscerptorjev, zbiralcev itd.). Zavaljo tega takšne organizacije ni mogoče prepustiti privatni, individualni iniciativi, marveč jo je mogoče realizirati samo v okviru primerne institucije. K programu tega povsem stvarnega dela pa je treba prišteti še vrsto drugih raziskav, ki sodijo prav tako v ta okvir. Tudi tega dokumentacijskega fonda o naši preteklosti in sedanjosti, zbranega v splošnih in specialnih bibliografskih in biografskih kartotekah, ni mogoče prepustiti individualni zasebni pobudi, marveč je to naloga primerne institucije, ki ustvarja s tem dokumentacijsko gradivo, dostopno javnosti. Kljub institucijam, ki že zdaj vodijo, organizirajo in omogočajo razvoj raziskovalnega dela na področju literarnih ved, pa je opisani program še daleč od svoje realizacije. Doslej se strokovno gradivo še zmeraj v veliki meri beleži in nabira individualno in se po obdelavi marsikaj celo brez realizacije nameravanih objav porazgublja v zasebnih znanstvenih miznicah, pri čemer marsikaj dragocenega za vselej propade. Pri tem gre v nič tudi ogromno energij, porabljenih za predmet, ki ga je bolj ali manj načrtno raziskovalo že nešteto drugih. Nujna je torej vskladitev na-

črtov in sil. Potrebna niso samo načrtno izvedena bibliografska in leksikografska dela v sistematičnih kartotekah in publikacijah, marveč je potrebno po enotnem ključu izvršeno ovrednotenje vsega literarnozgodovinskega gradiva: knjižnih izdaj, rokopisov, slikovnega in muzikalnega materiala idr. Semkaj je treba prišteti tudi načrtno iskanje in reševanje dragocenih spominskih in drugih podatkov pri zasebnikih, ki se od dne do dne izgubljajo. Vse to zbiranje, raziskovanje in vrednotenje bo organizirano po skupnem ključu tako, da se bo sproti kontroliralo, prediskutiralo in plačevalo, v skupno posest pa pride, ko bodo sistematično obdelane publikacije posameznikov ali skupin zaključene.

Opisani program je v svojem bistvu povsem realen in zgrajen na upoštevanju naših sedanjih zmogljivosti. Pri tem pa se je treba zavedati, da predvideva v prvi vrsti takšna dela, ki so nam nujno potrebna in ki so si jih drugi narodi večinoma že zdavnaj ustvarili. Ta zaostalost v izvrševanju nekaterih temeljnih znanstvenih nalog zavira hitrejši razvoj naše vede ter povzroča, da se na tem področju nova dognanja in nova načela le polagoma in mukoma uveljavljajo. To pa je tembolj usodno, ker vpliva stanje teh ved tudi na strukturo pouka na srednjih in visokih šolah. Zaradi tega je tembolj nujno, da najdemo takšne organizacijske oblike, ki bi zagotovile čim hitrejšo realizacijo opisanega programa in dale naši literarni vedi večje možnosti za razvoj.

8. Ostvaritev takšnega načrta bo v veliki meri ustrezala tudi potrebam našega šolstva, univerze, lektoratov v tujini in dr., kjer je delo otežkočeno prav zaradi pomanjkanja modernih sintetičnih študij, znanstveno kritično opremljenih antoloških izborov posameznih piscev in večjih obdobj ter drugih učnih pomagala, kakor so npr. literarnozgodovinski pregledi, interpretacije pomembnejših literarnih tekstov idr.

9. Takšno delo bo rastle z organiziranim kadrom iz naše osrednje, strokovno preizkušene generacije, ter z mladimi talenti, ki naj se šolajo kot podiplomanti in uveljavljajo s strokovnim delom. Tako se mladi nadarjeni kadri ne porazgube in ne usahnejo, kakor se to danes pogosto dogaja. Našo znanstveno mrežo nameravamo namreč raztegniti k vsem obetajočim močem tudi na skrajno podeželje in jim s tem omogočiti znanstveno ustvarjalno rast. Hkrati hočemo pritegniti tudi slovenistične strokovnjake zunaj naše republike, ki jim drugače prej ali slej preti izkoreninjenost. To reševanje vseh strokovno ustvarjalnih slovenističnih knjižnih talentov nam omogoča naša slavistična organizacija (Slavistično društvo) in univerzitetno šolanje, manjka pa nam sistem skupnega dela, ki je zanj pogoj samo skupna matica — znanstveni inštitut.

Takšno, tu le neznatno dopolnjeno vlogo je podpisana 3. marca 1962 poslala Odboru slavističnega društva s prošnjo, da jo podpre, nakar je 20. marca prejela naslednji odgovor:

Št. 61/61-62

P. n. prof. dr. Marja Boršnik

Spoštovani,
odbor Slavističnega društva Slovenije je na svoji zadnji seji z dne 14. III. 1962 razpravljal o Vaši vlogi za ustanovitev inštituta za slovensko književnost. Odbor je bil mnenja, da bi moral vlogo vložiti slavistični oddelek pri univerzitetnem svetu; v takšnem primeru bi SDS vašo vlogo tudi priporočilo, ker je odbor prepričan, da je takšen inštitut za razvoj naše stroke v resnici potreben.

Lep pozdrav!

Tajnik: Matjaž Kmecl

Predsednik: dr. Mirko Rupel

Zaradi raznih zadržkov pa je mogoče poslati to našo vlogo na gornji naslov šele po več kot enoletni zamudi, in to z naslednjim dodatkom.

Inštitut za slovensko literarno zgodovino ima svoj program dejansko začrtan že z nastopom podpisane na univerzi, to je, od leta 1948, in katedra za slovensko literarno zgodovino že od takrat po tem programu tudi dela, čeprav v javnosti komaj vidno in zelo počasi. Da delo doslej ni moglo hitreje od rok, je zakrivilo predvsem pomanjkanje denarja in delovnih kadrov. Podpisana organizatorica tega dela je namreč vršila to dolžnost spričo preobloženosti z znanstveno pedagoško funkcijo na univerzi zunaj de-

lovne obveznosti, s prostovoljnim šolanjem mladega znanstvenega naraščaja. Ta naraščaj pa ji je bil v relativno pomoč samo, dokler se ni izšolal. Kljub temu je to kolektivno prizadevanje doseglo nekaj rezultatov.

Doslej se na slavističnem oddelku v okviru slovenske literarnozgodovinske katedre že poldrugo desetletje zbira naslednje dokumentacijsko gradivo:

- a) bibliografske kartoteke posameznih literarnih revij;
- b) kartoteke del posameznih slovenskih književnikov;
- c) kartoteke korespondence, rokopisov, usnih izjav in literature o posameznih slovenskih književnikih;

č) fotografsko gradivo portretov, krajev idr.;

d) v okviru celotnega oddelka teksti na magnetofonskih trakih, gramofonske plošče idr.;

e) v okviru organiziranega kolektivnega dela o slovenski povojni književnosti vse tu navedeno še posebej.

Ob zbiranju bibliografskega gradiva za posamezne revije in časopise se je sprožila pobuda za izdajo Bibliografskega kazala Ljubljanskega zvona (izdala SAZU 1962, str. 419, gl. uvod, str. 5), ki je brezdvomno naša najpomembnejša publikacija te vrste in precizen vzgled za nadaljnjo obravnavo ostalega našega časopisja.

Ob proučevanju posameznih slovenskih književnikov so zrastle številne študije — marsikatera med njimi je bila doslej že publicirana, med drugim tudi dve disertaciji, dve disertaciji pa sta pripravljene za tisk — pa tudi bibliografske kartoteke, ki se ob sodelovanju vseh članov naše katedre poleg drugega gradiva hranijo na slavističnem oddelku kot gradivo za bodoči inštitut. Rezultat tega skupnega dela je poleg nekaterih manjših publikacij (npr. dve imenski kazali k Cankarju in Kersniku, DZS 1955) zlasti Prežihov zbornik, Obzorja 1957, 420 str., ki je dejanski plod organiziranega prizadevanja mladih slovenističnih moči.

Toda večina teh obstoječih znanstvenih sil se je po diplomi poraztresla, odtlej pa niti študentov ni bilo mogoče več združiti za kakršnokoli skupno organizirano znanstveno delo. To je pač bridek simptom rastoče solipsistične atomizacije, ki jo je nujno potrebno preprečiti, če hočemo v času prizadevanj, kakršna dosežejo lahko uspeh le s kolektivnim delom, tudi mi prodreti in tudi naše literarno vedo uveljaviti.

Ker za takšno organizirano delo ni dovolj razpoložljivih moči, bi bilo potrebno te moči v precejšnji meri začeti šolati. Podpisana je na fakultetnih sejah in na sejah slavističnega oddelka več let naglašala potrebo po tretji stopnji fakultetnega pouka, ki bi omogočila nadaljnje šolanje sposobnega kadra.

Statut filozofske fakultete v Ljubljani zdaj omogoča študij slovenske književnosti na tretji stopnji, vendar se doslej ni pojavil še noben kandidat, ker za to nimajo ustreznih gmotnih pogojev. S honorarno zaposlitvijo na inštitutu bi bil tak študij lahko dostopen vsaj nekaterim diplomiranim slavistom. Tako pa odhajajo pomembni talenti leto za leto po diplomi za kruhom in se izgublajo v perifernem delu. V Beogradu in Zagrebu, kjer tretja stopnja funkcionira, pa utegnejo imeti že zdaj razpoložljivih delovnih sil dovolj.

Podpisana je ta kader vzgajala in pozna njegove sposobnosti; zato bi ga rada, kolikor je sploh še mogoče, vključila v skupno delo, tako da se organizacijsko poveže. Poleg tega se ji zdi potrebno povezati tudi vse delujoče literarne zgodovinarje, da delo ne bo potekalo tako stihijsko, kakor poteka zdaj, ko se prečesto z več strani ločeno trošijo energije za isto raziskavo.

Medtem so nastali razni inštituti idr. za zbiranje dokumentacijskega gradiva in raziskavo, ki bodo omogočili skupno delo, kakor hitro bodo med seboj povezani. Delo za SBL na SAZU (prof. Gspan), za bibliografijo v NUK (prof. Janez Logar) za zbiranje rokopisov v NUK (prof. Berčič), fotografskega gradiva (dr. Bohinec) idr. že redno teče in se požrtvovalno vključuje v prizadevanje na univerzi. Namen našega bodočega inštituta ni v poseganju na ta ali druga že organizirana področja, marveč v koordinaciji in v medsebojnem dopolnjevanju sil, hkrati pa v precizno organiziranem nadaljevanju zgoraj navedenega začetega načrta. Delo za zbiranje navedene dokumentacije pa ni samo sebi namen. Kakor je bilo že doslej le podlaga za razne študije, tako mora biti — seveda v preciznejše organizirani znanstveni obliki — tudi odslej estetsko-stilno in ideološko (filozofsko, družbenopolitično idr.) ovrednoteno in izdano, kakor je že zgoraj navedeno, v posameznih antoloških izborih kot predpriprava za bodočo literarno zgodovino, ki se bo nenehno dopolnjevala. Semkaj spadajo tudi monografske študije k posameznim

problemom idr., kolikor to ne presega minimalnega programa, kakršnega je mogoče izvesti že ob današnjih pogojih.

Organizacija inštituta je zamišljena tako, da bi rastla iz začetne osrednje celice v širino, postavljena pa bi bila tako široko, da bi inštitut kot strokovni organ lahko sprejemal prijave delovnih skupin ali posameznikov, ki so se odločili za obravnavo kakršnihkoli tehčnih problemov, zadevajočih področje slovenske literarne zgodovine. Inštitut naj bi bil zavod s samostojnim financiranjem. Ustanovi ga univerza kot univerzitetni inštitut, saj je ta na inštitutu kot osrednjem znanstvenopedagoškem telesu najbolj zainteresirana in je tudi inštitut življenjsko navezan na delo katedre za zgodovino slovenske književnosti ter hkrati tako najtesneje povezan tudi s sorodnimi strokami. Poleg strokovne povezave se tako najlaže organizira tudi pretok znanstveno-strokovnega kadra.

Da bi se inštitut lahko smotrno in načrtno organiziral, bi bila nujno potrebna minimalna finančna sredstva, ki bi se porabila za nastavitev poklicnih sodelavcev in administrativne moči, za honoriranje pogodbenih znanstvenih sodelavcev, za odkup znanstvenega gradiva, za nabavo nekaterih nujno potrebnih knjig, zlasti bibliografskih, ter za najosnovnejše investicije (nekaj pohištva, kartotečnih in pisarniških potrebščin, pisalnega stroja idr.). Zasilen prostor bi vsaj začasno nudil Slavistični oddelek na filozofski fakulteti.

Podpisana prosiva za nujno formalno odobritev te vloge. Začetna finančna sredstva lahko univerzitetni svet oziroma rektorat odobri iz rezervnih sredstev za nove znanstvene kadre, ker bi bilo takšno investiranje za nove znanstvene delavce hkrati zanesljiva baza za oblikovanje novih univerzitetnih učiteljev. Ker je rešitev znanstveno opravičljiva in nujna, prosiva za čim hitrejšo formalno odobritev te vloge. Potreba po takem inštitutu je velika, saj se na znanstvenem, pedagoškem in družbenopolitičnem področju že čutijo kvarne posledice stihijskega, nekoordiniranega dela.

Ljubljana, 10. marca 1963.

Predstojnik katedre:
prof. dr. Marja Boršnik, l. r.

Predstojnik oddelka:
doc. dr. Boris Paternu, l. r.

Marja Boršnik

ZVONOVA BIBLIOGRAFIJA*

Slovenske revije so bistveni sestavni del naše literature. Pri malih, še zaostajajočih narodih so periodične publikacije najzvestejše zrcalo občega stanja različnih ustvarjalnih področij. Še ni dolgo tega, ko sta se pri nas pesnik in pisatelj, da ne govorim o dramatiku, le po letih trmastega uveljavljanja v literarnih časopisih dokopala do možnosti, da izdata svoja dela v knjižni obliki. Ker je pri nas bilo nekaj računati le na zelo zelo ozek krog naročnikov, je mogel spočetka životariti in nato živeti le en sam literarni obzornik, šele proti koncu stoletja so se razmere toliko spremenile, da sta obstajala drug ob drugem dva časopisa in nato celo več. Vse to so znane stvari, pa jih je vredno priklicati v spomin ob izredno pomembni publikaciji, o kateri naj govori to poročilo, ob Zvonovi bibliografiji. Zvon je bil nekaj časa edino naše literarno glasilo, a tudi potem, ko so vstali ob njem in tudi proti njemu drugi časopisi, mu moramo priznati, da je ostal dolga desetletja najpomembnejši organ slovenskih leposlovnih ustvarjalcev, pa tudi literarnih zgodovinarjev, publicistov, gledaliških kritikov, umetnostnih poročevalcev itd., čeprav ni bil zmerom na konici umetniškega in miselnega razvoja. Nimamo doslej še Zvonove zgodovine, ki bi prikazala faze njegovega razvoja, njegov kulturnopolitični in literarnostilni obraz, njegovo notranje lice. Kdor od naših literarnih zgodovinarjev se je tega vprašanja loteval, je jemal samo izseke (M. Boršnik pri Celestinu in Aškercu, Vratuša v disertaciji o Levcu, Prijatelj v svoji Slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini, Slodnjak v III. in IV. knjigi Zgodovine slov. slovstva). Zvonu pritiče osrednje mesto med slovenskimi slovstvenimi glasili, a dolgo dobo je bil glasilo o naši kulturi in o našem kulturnem ustvarjanju sploh.

* Rudolf Kodela, Jože Munda in Niko Rupel: Bibliografsko kazalo Ljubljanskega zvona 1881—1941, 1962, str. 420.

Delu, ki so ga opravili trije sestavljalci Zvonove bibliografije, predvsem Jože Munda, moremo izreči polno priznanje. Knjiga po svoji vestni vsestranosti in izčrpnosti pomeni vzgled, kako naj bodo take bibliografije sestavljene. Vrzeli in pomanjkljivosti bo pač odkrila raba, vendar sem prepričan, da bo tega malo. Po izčrpnosti sekundira Zvonovemu kazalu Modrova Mohorska bibliografija z bibliografijo za (celovski) Kres in Mladiko. Doklerjevo Jubilejno kazalo za vseh petdeset letnikov Doma in sveta, 1938, je nezanesljivo in nepopolno, delano amatersko. Bibliografij za druge naše literarne liste pa nimamo. Zato — poleg obče nacionalne bibliografije vsega slovenskega tiska — kličemo po kazalih za Janežičeve liste od Slovenske bčele do Slovenskega glasnika, za Slovanski svet in oba Slovana, za mariborsko Zoro in praškega Domačega prijatelja, za naše mladinske liste od Vrtca in Zvončka do Našega roda, za ženska glasila od Slovenke do Slovenske žene in Ženskega sveta, za Naše zapiske in Vedo, za (Svobodno) Mladino, Križ (na gori), Književnost in Sodobnost itn. itn. Zdi se mi, da bi v okvir bibliografije Ljubljanskega zvona sodila tudi bibliografija Stritarjevega Zvona, za kate-rega bibliografski popis tudi še ne obstoji.

Naj na kratko povzamem vsebino Zvonovega Bibliografskega kazala. Popis zajema 60 popolnih in 61. začetni letnik LZ, skupaj skoraj 50.000 strani. Bibliografija obsega 14.266 enot na 420 straneh. Ob zaznamku so dodane ponekod tudi opombe, opozorila, vsebinska oznaka ipd. Razporeditev gradiva je jasna in praktična. Enote so razporejene takole: Lepslovje, Literarne vede, (splošno) Kultura, likovna, glasbena in gledališka umetnost, Jezikoslovje, Filozofija in psihologija, Družbene vede, Verstvo, Matematika in prirodoslovne vede, Uporabne vede (zdravstvo, tehnika, kmetijstvo), Zemljepis in zgodovina in Splošno. Daleč prevladujejo seveda bibliografske enote v I., II. in III. poglavju. Skupno jih je 8572, kar pomeni nad polovico. V knjigi imamo seznam urednikov, obseg vseh letnikov po številkah, predmetno imensko kazalo, kazalo prevajavcev, prirediteljev in priobčevavcev in kajpada avtorjev. Na posebnem papirju so v prilogi posnetki ovojnih listov, čelnih naslovov in prilog. Razrešena je kopica psevdonimov in določena množica skritih avtorjev.

Vsakemu, ki ima kaj stika s slovensko literaturo, bo pričujoče Kazalo neobhodno koristen in potreben priročnik.

Viktor Smolej

IZJAVA UREDNIŠTVA

Dne 12. oktobra tega leta me je občni zbor Slavističnega društva v Mariboru soglasno izvolil za urednico Jezika in slovstva. Tam je bilo določeno, da časopis urejam z uredniškim odborom, ki naj bo postavljen sporazumno z menoj in z odborom Slavističnega društva. Delo sem prevzela pod pogojem, da ga bom lahko suvereno in organsko opravljala, to se pravi, če bom lahko o vsem, za kar bom odgovorna, v soglasju z odborom tudi odločala in če me bodo pri tem podpirali vsi naši ustvarjalni slavisti.

Ker bi morala biti prva številka v tem času že zunaj in so naročniki po njej že vse nestrpneje povpraševali, sem po naročilu predsednika Slavističnega društva dr. Bratka Krefta to oktobrsko številko v največji naglici uredila sporazumno z nekaterimi člani starega uredniškega odbora. Za to sem porabila del gradiva, ki je preostalo prejšnjemu uredništvu, nekaj pa mi ga je ob velikem razumevanju sodelavcev precej doteklo. Lastnega uredniškega koncepta brez določitve novega uredniškega odbora nisem mogla realizirati in tudi nikogar načrtno vabiti.

Ker mi pa kljub vsemu mojemu prizadevanju do danes ni bilo mogoče priti do uredniškega odbora, brez katerega so mi uredniške roke vezane, za uredništvo in za vse zamude ne odgovarjam in ga s to prvo številko odlagam.

21. novembra 1963.

Marja Boršnik

1. SEJA NOVEGA UPRAVNEGA ODBORA SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA SLOVENIJE DNE 29. 10. 1963

Dnevni red:

konstituiranje novega odbora;
razgovor o sklepih in resoluciji zadnjega občnega zbora;
tekoče zadeve.

Upravni odbor se je konstituiral takole:

dr. B. Kreft — predsednik

dr. D. Pirjevec — prvi podpredsednik

France Dobrovoljec — drugi podpredsednik

S. Mihelič — tajnik

N. Prašelj — blagajnik

člani: dr. T. Logar, F. Jakopin, A. Skaza, P. Vozlič, J. Snoj, M. Medved,

I. Gedrih, N. Petrovič.

Glede sklepov zadnjega občnega zbora je bilo sklenjeno, da se resolucija objavi v Jeziku in slovstvu*, da je treba takoj nadaljevati z izdajanjem Jezika in slovstva, nerešena vprašanja v zvezi s tem pa naj odbor sporazumno z novim urednikom prediskutira.** Tajnik naj naprosi podružnice, da prijavijo osrednjemu odboru tiste svoje člane, ki bi bili voljni pripraviti med letom vsaj eno predavanje. Prav tako naj naprosi podružnice, da sporoče, kdaj bodo imele občne zборе.

GLAVNE MISLI IZ POROČILA PREDSEDNIKA PAVLA VOZLIČA

Občni zbor ljubljanske podružnice Slavističnega društva dne 27. oktobra 1963

Na občnem zboru 27. maja 1962 je bilo novemu odboru naloženo dokazati, da je decentralizacija vendarle koristna zamisel tudi v okviru našega slavističnega strokovnega društva.

Najprej se vprašujemo, kaj nam slavistična znanost pomeni. Ali je le to in nič drugega kot brezciljna tlaka iz dneva v dan, ko skušamo na najbolj oficialen in mehaničen način zadostiti zahtevam učnega načrta. Ali je vendarle naše prizadevanje in smisel našega dela še v nečem globljem, recimo v hotenju, da bi bil rezultat naše vsakdanje tlake, naš končni smoter nov človek humanizma, plemenit in dober človek ere socializma. Če so naši nameni taki, potem je potrebno, da se združujemo, da drug drugemu pomagamo. Slavistike ne moremo deliti na aristokratsko in plebejsko. Znanost mora pomagati praksi.

Ljubljanska podružnica bi bila lahko najmočnejša. Doslej se nam še ni posrečilo, da bi strnili slavistične moči, ki jih je v Ljubljani pač največ. Znanstvene ustanove so preveč odmaknjene od dela, prizadevanj in težav podružnice. Dosedanjemu odboru je bila prva skrb, kako bi pridobili članstvo, do kraja pa to še ni uspelo.

Ukrepi za to pa so bili:

Ekскурzija v Rezijo, Slov. Benečijo, Trst in Gorico. Udeležilo se je 42 članov. Delovni načrt je obsegal predavanja, debatne večere in ekskurzije.

Bilo je 15 predavanj in to kvalitetnih, ki so privabila precej poslušalcev. (Poročilo o vsakem predavanju posebej).

Taka srečanja pri predavanjih so za vsakega slavista moralna opora in način strokovnega izpopolnjevanja.

* Ta resolucija v prvi številki ne more biti objavljena, ker je uredništvo kljub večkratnim urgencam ni pravočasno prejelo.

** Odbor SDS novi urednici ni omogočil nobene diskusije.

Na takih predavanjih lahko univerza in druge višje strokovne institucije pridejo v stik s svojim zaledjem in mu posredujejo v izmenjavi mnenj svoje izsledke. Takega sodelovanja pa je premalo ali skoraj nič. Predavanj se tudi v manjšem številu ali sploh ne udeležujejo slavisti iz oddaljenih krajev. Morda bi kazalo ustanoviti v Trbovljah in v Kočevju samostojno podružnico.

Odbor je tesno sodeloval z obema ljubljanskima zavodoma za prosvetno pedagoško službo. Obema zavodoma se društvo iskreno zahvaljuje za gmotno pomoč in upa, da bo to sodelovanje v prihodnje prav tako učinkovito. Podružnica ne posega v delovno področje zavodov, pač pa ga dopolnjuje. — Društvo je sodelovalo pri izvedbi ankete o položaju slavistov na šolah. Predsednik je poročal o rezultatih na Bledu in v Ohridu. Posledica neurejenega položaja slavistov na raznih šolah je tudi zagrenjenost mnogih naših tovarišev, zlasti na osemletkah, zato niso aktivni, njih delo se zapostavlja, njihova strokovnost ni izrabljena v okviru dela.

Bodoči odbor naj pripravi večer, namenjen samo razgovoru o problematiki pouka slovenskega jezika in o položaju slavista na šoli.

Tudi naj se nadaljuje tradicija ekskurzij (predvidevamo ekskurzijo na Češko in Slovaško). Prav tako je treba nadaljevati s predavanji, med katerimi naj bo vsekakor debatni večer o sodobni literaturi.

Pionirski dom je pripravljen financirati seminar za filmsko estetiko. Društvo naj organizira udeležbo.

Tudi prihodnji odbor naj vodi predvsem skrb za strokovno rast članstva, zavzema naj se odločno za pravice slavista na šoli. Vendar naj se pri tem slavisti povezujejo z drugimi strokovnimi društvi. Delo v šolah in drugih ustanovah pa naj bo glavna opora slavistu pri njegovih zahtevah.

Izvolitev novega odbora:

Predsednik: Pavle Vozlič. — Odbor: Marja Boršnik, Nada Dobravec, Petra Dobrila, Helga Glušič, Marija Janežič, Jože Mahnič, Emil Navinšek, Bogo Ramovš, Janez Sivec. — Nadzorni: Štefan Barbarič, Viktor Smolej.

CENJENE NAROČNIKE PROSIMO, DA NAKAŽEJO NAROČNINO DIN 700
ZA IX. LETNIK JEZIKA IN SLOVSTVA NA NAŠ TEKOČI RAČUN PRI
NARODNI BANKI 600-11-608-4 LJUBLJANA (položnica je priložena)